

twitter.com/FelixKitap

instagram.com/felixkitap

TÜRKİYE

ÖNBİLGİ

Yönetim ve siyaset açısından çok az ülke Türkiye kadar hareketli olmuştur. İmparatorluktan cumhuriyete dönüşümü, parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçişi, durmadan değişen siyasal partiler varlığı, İslamcılığın ve sekülerizmin rakip etkileri ve milliyetçilik ile Batılılaşmanın zıt yöndeki çekişleriyle Türkiye, çok az dur durak bilmiştir. Ülke; elitizmin etkilerinin, ordunun periyodik müdahalesinin ve milliyetçiliğin mirasının sarstığı ve istikrarlı bir de-

İçindekiler

- Özet
- Siyasal gelişme
- Siyasal kültür
- Siyasal sistem
- Siyasal süreçler
- Türkiye yönetim ve siyasetinin geleceği

Temel Tezler

- Türkiye, onyıllar süren demokrasiyi inşa çabalarının ardından, son zamanlarda otoriterliğe doğru yönelmiş melez bir rejimdir.
- Türkiye, bir asırdan kısa bir süre içinde bir imparatorluktan, çok partili ve başkanlığa dayalı bir cumhuriyete dönüşmüştür.
- Modern tarihinin büyük bölümünde parlamenter bir sistemi olmuş olan Türkiye, yakın zamanda, otoriter niteliklere haiz bir başkanlık sistemi şeklinde yeniden düzenlenmiştir.
- Ordu, Türk siyasetinde uzun süre gizli veya açık bir rol oynamıştır. Bu rol, çok yakınlarda, 2016'daki bir darbe teşebbüsünde de görülmüştür.
- Seçim sistemi, ulusal parlamentoda genellikle yalnızca iki ila dört partinin sandalye kazanmasını sağlıyorsa da, son yıllarda siyasal partiler yelpazesi çok değişim göstermiştir.
- En azından şu an için, Recep Tayyip Erdoğan ve onun muhafazakâr İslamcı Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) üstünlüğü açıktır.

mokratik sistem inşa etmekte zorlanmış bir toplum örneği sergilemektedir. Türkiye, en azından şimdilik bir melez rejim olmaya devam ediyor, ama bunun uzun sürme ihtimali düşüktür. Bu kitapta incelemek açısından ülke, demokrasiyi inşa çabalarını duraksatmasının, otoriterliğin etkisine tekrar düşmesine mani olamadığı bir devlet olarak değerli bir örnek sunmaktadır.

ÖZET

Bu kitabın bölümleri ilerledikçe, melez ve otoriter sistemlerin dünyasına daha fazla giriyoruz. Türkiye, onyıllar boyunca, pekçok insanın, ülkeyi sağlam bir şekilde demokrasiler topluluğuna doğru götüreceği umudunu taşıdığı bir hat üzerinde seyretmekteydi. Görünürde, gerekli özelliklerin çoğuna sahiptir: Düzenli seçimler, çok partili bir sistem, oturmuş bir yargı sistemi ve yürütme ile yasamanın yetkilerinin ayrımı gibi. Fakat, siyasal sisteminin her kısmıyla ilgili şerh düşmek gerekir. Seçimlerin adil olup olmamasıyla ilgili sorular sorulmaktadır; ordu siyasette uzun bir rol oynamıştır; insan hakları ve sivil özgürlüklerle ilgili sıkıntılar yaşanmıştır; son değişiklikler de yürütmeye daha fazla yetki vermiştir. Bunların etkisi, Türkiye'nin siyasal derecelendirme sıralamasında yansıma bulmuştur. Ülke, Demokrasi Endeksi'nde uzun yıllardır bir 'melez rejim' olarak değerlendirilmiştir. Fakat Freedom House, 2018'de, ülkeyi 'Kısmen Özgür'den 'Özgür Değil'e çevirmiş, Türkiye'nin son on yılda dünyadaki en büyük demokratik gerilemeyi gördüğü uyarısında bulunmuştur (Freedom House, 2019).

Siyasal açıdan; Türkiye olağandışı değişimler geçirmiştir. Bir yüzyıl gibi kısa bir sürede, bir imparatorluktan başkanlık sistemine dayalı bir cumhuriyete dönüşmüştür. Bu süreçte, onyıllarca parlamenter sisteme sahip olmuş, ordunun çeşitli müdahaleleri olmuştur. Bu yüzden, siyasal sisteminin kurallarını ve karakterini teşhis etmenin her zaman kolay olmamasına şaşırılmamak gerekir. Görünüşte, 2017'den beri başkanlıkla yönetilmektedir; fakat eğilimi otoriterlik yönünde olan, güçlü bir yürütmeye sahip, görece zayıf bir yasama, bağımsız bir yargının ya da diğer başkanlık sistemlerindeki iktidarın paylaşımına katkı veren türden bir federal sistemin olmadığı bir başkanlık sistemidir bu. Bu kitabın başından beri gördüğümüz üzere, siyaset, değişken bir yapıdır. Ancak yönetimin yapısındaki değişiklikler, başka çok az yerde Türkiye'deki kadar hızlıca veya böylesine belirsiz uzun vadedi etkilerle gerçekleşmektedir. Siyasal sisteminde yakın zamanlarda yapılan bunca esaslı değişikliklerle Türkiye'nin nereye doğru gideceğini kestirebilmek zordur.

Ekonomik açıdan; Türkiye genellikle **yükselen ekonomi** olarak sınıflanmaktadır. Çin ve Hindistan, bu türün önde gelen örnekleri sayılmaktadır. Brezilya, Endo-

Yükselen ekonomi

Hızla gelişen, ama henüz tam gelişmiş bir piyasanın özelliklerini taşımayan ekonomi.

Ekonomik açıdan; Türkiye genellikle **yükselen ekonomi** olarak sınıflanmaktadır. Çin ve Hindistan, bu türün önde gelen örnekleri sayılmaktadır. Brezilya, Endo-

nezya, Meksika ve Güney Afrika da bu sınıftandır. Türkiye, dünyadaki en büyük 17. ekonomidir (Suudi Arabistan ve Arjantin'in üzerindedir), fakat GSYH'sı 2013 ile 2107 arasında, yüksek enflasyon, yüksek bütçe açığı ve Türkiye'nin artan otoriterliğinden endişelenen piyasalar nedeniyle %10 küçülmüştür. İktidardaki yönetimin mensupları, üstü kapalı biçimde, Türkiye'nin ekonomik sorunlarının ülkeyi zayıflatmak için yabancı bir komplo olduğunu ima etmiştir. Bu görüş, kamuoyu yoklamalarına göre, Türklerin büyük bir çoğunluğu tarafından paylaşılmaktadır.

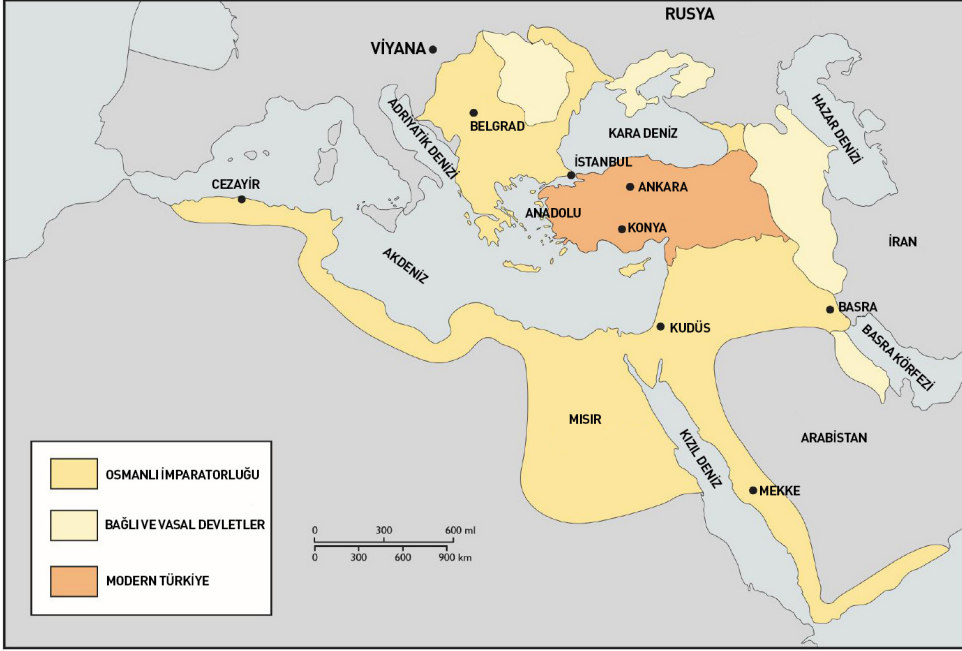
Toplumsal açıdan; modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk halkı için bir Türk devleti fikrini (o zamandan beri Türkiye'nin liderlerinin pekçoğu tarafından da tekrarlanan bir fikirdir bu) geliştirme çabalarına rağmen, Türk ulusal kimliğiyle ilgili sorunlar devam etmektedir. Türkler, nüfusun %75'ini oluşturmaktadır, fakat ağırlıklı olarak ülkenin güneydoğusunda yaşayan büyük bir Kürt azınlık bulunmaktadır; birçoğu da bağımsız bir **Kürdistan** kurulması çabalarını desteklemektedir. Mücadele yaygın bir şiddet içermiş ve ordunun ve Erdoğan yönetiminin sıkı önlemleri gerçekleşmiştir. Türkiye'nin bir Müslüman veya seküler ülke olmasıyla ilgili de sorunlar devam etmektedir. Aynı zamanda, azalan bir hevesle de olsa, Türkiye Avrupa Birliği'ne girmeye çalışırken, ülkenin ne derece Avrupalı veya Orta Doğulu olduğuna ilişkin sorular da geçerliliğini korumaktadır.

SİYASAL GELİŞME

Türkler çok uzun bir tarihe sahip olmalarına rağmen, modern Türkiye devleti görece yenidir ve öncüllerinden oldukça farklıdır. Tanımlanabilir bir halk olarak Türklerin hikâyesi, en azından 4.000 yıl öncesine dayanır ve bu hikâye, M.Ö. 3. yüzyılda kurulan Büyük Hun İmparatorluğu'ndan 1040-1157 Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na kadar Orta Asya'da çok sayıda imparatorluğun yükseliş ve düşüşleriyle doludur. Bazen Küçük Asya olarak da bilinen Anadolu yarımadası, değişik zamanlarda Hititlere, Truvalılara, Romalılara ve Bizanslılara ev sahipliği yapmıştır. Orta Asya'dan gelen Selçuklu Türkleri, 11. yüzyılda Anadolu'ya yerleşmeye başladı; 1071'de Malazgirt'te Bizanslılara karşı zaferlerinin ardından da bölgeyi tümüyle kontrol etmeyi başardılar.

Anadolu Selçuklu Devleti, İslam ile Hristiyanlık arasındaki bölgede hakim güç haline geldi, Konya'yı da kendisine başkent yaptı. Bizanslılar topraklarını geri almaya çalıştıklarında ve Haçlılar İstanbul'u işgal ettiklerinde bölgede karmaşa yaşandı. Yine de, bölgeye Türkiye ya da Türklerin toprağı denmeye devam etti. Bu kimlik, 1243'te başlayan Moğol işgallerine kadar sürdü. Bu işgaller, Selçukluların kontrolünü sona erdirdi ve arkasında birçok küçük siyasi birim bıraktı. Onlardan biri de, bir başka Türk boyu, bu-

günkü Türkiye'nin kuzeybatı bölgesindeki Osmanlı Beyliği idi. Müslüman olan ve meşhur kurucuları I. Osman'a atfen isimlendirilen Osmanlılar, Anadolu üzerindeki hakimiyetlerini 14. yüzyılda genişletmeye başladılar.

Osmanlılar dönemi (1300'lerin başları-1922)

Osmanlı İmparatorluğu, şimdi Orta Doğu olarak düşündüğümüz bölgenin en büyük imparatorluklarından biri olacak, 600 yıldan fazla sürecek ve kuzeyde Viyana'ya, batıda Cezayir'e ve güneyde Mekke'ye kadar genişleyecekti (bkz. Harita 11.1). Osmanlıların ilerlemesi, 1326-37'de batı Anadolu'da çeşitli büyük kazanımlarıyla ve onlara İstanbul'u kuşatma ve Balkanlar'da ilerleme imkânı sağlayan Avrupa'ya geçişleriyle başladı. 1453'te İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethi, Bizans İmparatorluğu'nun sonunu getirdi. Osmanlı İmparatorluğu o zamana kadar zaten oturmuş olmasına rağmen, İstanbul'un fethi, rüşütünün ispatıydı.

İstanbul, Osmanlıların büyük başkenti oldu. Osmanlıların zirve noktasına da Muhteşem Sultan Süleyman'ın (1520-66) hükümlanlığı döneminde ulaşıldı. Bununla birlikte, Osmanlılar, hem çok fazla dış dirençle hem de rakip Müslüman güçlerin muhalefetiyle karşılaştı. İmparatorluğun uzun süren gerilemesi de, Avrupa ve Rusya'nın ekonomik ve askeri menzillerinin genişlemesine paralel olarak, 16. yüzyılın sonlarında başladı. Avrupa'dan geri çekilmesi, 1683'teki ikinci Viyana kuşatmasının başarısızlığının ardından başladı. Ruslar, 1739'da Karadeniz'deki Azak'ı ele geçirdiler. Osmanlılar

Ruslara karşı savaşlar kaybetti ve giderek zayıflamaları da **Doğu Sorunu**'na dönüştü: Batılı büyük devletler (Britanya, Fransa, Avusturya-Macaristan, Rusya ve daha sonra Almanya), Osmanlı hakimiyeti zayıflarken bölgeye ne olacağının derdine düştüler ve her devlet diğerlerinden hiçbirinin avantaj sağlamadığından emin olmaya çalıştı. Britanya ve Fransa'nın kaygıları, Rusya'yı güneye erişimini genişletmekten caydırmak için girişilen 1853-56 Kırım Savaşı'nın çıkmasında birleşti.

Tanzimat (Arapça *düzenleme* anlamında) adı verilen bir programın başlatılmasıyla, 1839 gibi erken bir tarihte, sultanların Osmanlı sisteminde reform yapma çabaları başlamıştır. Bununla beraber, Balkanlar'da milliyetçiliğin yükselişi, imparatorluğun kuzeydeki topraklarını azaltıyordu. Avrupa'nın Orta Doğu'ya ilgisinin artmasının etkisiyle Osmanlı'nın kontrolü de dağılmaya devam ediyordu. İlk Osmanlı anayasası 1876'de kabul edildi, fakat 1878'de askıya alındı. Sonrasında, askeriyenin desteklediği bir ayaklanmanın ardından 1908'de tekrar yürürlüğe konuldu. Sürgünler, öğrenciler, bürokratlar ve askeriyedeki subaylardan oluşan ve **Genç Türkler** olarak bilinen bir grup, anayasal bir monarşi kurmayı umut ediyordu, fakat Türkiye askeriye tarafından yönetilmeye başlandı, sultan ise sembolik olarak kaldı. Osmanlının gerilemesi de devam etti.

Osmanlı'nın zayıflığı, yöneticilerinin, Müslüman bir Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyan Ermenilerin yeriyile ve Rusya ile Osmanlı topraklarının sınırlarının istikrarsızlığıyla ilgili kaygılarında yansımaları buluyordu. Bu, Nisan 1915'te, Türkiye'deki Ermenilerin sistematik katliamına yolaçtı. Çok sayıda ölümle (tahminler, 600.000 ile 1.5 milyon arasında değişmektedir) ve 1920'lerin başında katliamlar sona erinceye kadar daha fazlasının zorla yerlerinden edilmesiyle sonuçlandı. Türkiye, bu olayları bir soykırım olarak tarif etmeyi kabul etmemiştir; bugün bile nasıl anlaşılması ve tanımlanması gerektiği hususundaki tartışma devam etmektedir.

Osmanlıların sonu, Almanya öncülüğündeki İttifak Devletleri tarafından yer aldığı I. Dünya Savaşı ile geldi ve 1918'de savaştan kaybetmiş olarak çıktı. Osmanlılar; Britanya, Fransa, Rusya ve Yunanistan'ın topraklarını işgal etmelerine razı olmaya zorlandı. Buna tepki olarak, bir Osmanlı subayı olan **Mustafa Kemal**'in (1881-1938) liderliğinde bir ulusal direniş hareketi doğdu. Mustafa Kemal, dağınık grupları düzenli bir orduda birleştirdi ve 1919'da bir kurtuluş savaşı başlattı. 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla Osmanlı İmparatorluğu resmi olarak sona ermiş oldu. Yeni Türkiye Cumhuriyeti 29 Ekim 1923'te ilan edildi, başkent Ankara'ya taşındı, yeni bir anayasa yazıldı ve barış Lozan Anlaşması'yla geldi. 1924 Ağustos'unda yürürlüğe giren anlaşma, Türkiye'nin varlığını ve sınırlarını tanımış ve bağımsızlığının teminatı olmuştur. Mustafa Kemal, Türkiye'nin ilk Cum-

hurbaşkanı seçildi ve yeni cumhuriyetin ilk 15 yılında bu makamda kaldı. O'nun **Cumhuriyet Halk Partisi** (CHP) de bu sürece destek oldu. Mustafa Kemal'e 1934'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Atatürk ('Türklerin atası') soyadı verildi.

Kronoloji

1453	Osmanlıların İstanbul'u fethinin Bizans imparatorluğunun sonunu getirmesi
1683	Osmanlıların Avrupa'daki genişlemesinin Viyana Kuşatması ile son bulması
1908	İsyanın Genç Türkler dönemini başlatması
1919-22	Kurtuluş Savaşı
1923	Türkiye'nin cumhuriyete dönüşmesi ve Mustafa Kemal'in (Atatürk) cumhurbaşkanı olması
1924	Yeni anayasanın yürürlüğe girmesi
1950	Türkiye'deki ilk serbest seçimler
1960	Darbeyle bir askeri yönetim döneminin başlaması, yeni bir anayasanın benimsenmesi
1971	İkinci askeri darbe
1974	Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a müdahalesi
1980	Üçüncü askeri darbe ve sıkıyönetim ilanı
1982	Yeni anayasanın yürürlüğe girmesi
1984	PKK tarafından Türkiye'ye karşı silahlı mücadele başlatılması
1987	Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik başvurusu yapması
2001	AKP'nin kurulması, 2002 seçimlerini kazanması
2013	Gezi Parkı protestoları
2014	Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'nin halk tarafından seçilen ilk Cumhurbaşkanı olması
2016	Başarısız darbe girişimi; iki yıl süreli olağanüstü hâl
2017	Anayasa referandumuyla başkanlık sisteminin kabulü

Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri (1923-45)

Atatürk'ün genelde otoriter yönetimi altında; yönetime ve topluma dair geleneksel fikirlerin sona ermesiyle, parlamenter yönetim ilkesine dayanan bir siyasi ve hukuki sistemin yaratılmasıyla ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bakiyesinden bir Türk devleti kurulmasıyla Türkiye yeniden örgütlendi, re-

formlar yaptı. İslam, artık devletin dini değildi, Arap alfabesinin yerine Latin alfabesi getirildi, Müslümanların kullandığı takvimin yerine Batılı Gregoryen takvim tesis edildi, kadınlara yeni haklar verildi, yeni bir eğitim sistemi geliştirildi, Avrupa modellerinden yeni kanunlar benimsendi, Konstantinapol resmi olarak İstanbul adını aldı ve Türkiye uluslararası ilişkilerde bir tarafsızlık politikası izledi.

Değişimler öyle esaslıydı ki kendi adını da kazandı: **Kemalizm**; laiklik, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, inkılapçılık, devletçilik ve halkçılık ilkelerine dayanan, yeni Türkiye'nin ihtiyaçlarına dair bir görüştü. Talihsiz bir şekilde, otoriterlik ve elitizm geleneklerini de doğurdu, ki bunun etkileri Türkiye'de bugün hâlâ hissedilmektedir. Yine de, Atatürk'ün 1938'deki ölümüne dek Türkiye, bir Orta Doğu imparatorluğundan Batı modeline dayalı bir devlete dönüşümünde hayli ilerlemişti.

Bununla birlikte, demokrasi kök salmadı. Yönetim, yasama (Türkiye Büyük Millet Meclisi) tarafından dört yıl için ve dönem kısıtlaması olmaksızın seçilen bir cumhurbaşkanı ve CHP tarafından hakim olunan bir sistem etrafında şekillenmişti. CHP, Kemalist ve sosyal demokratik politikalar izledi. Muhalefet partilerine izin verilmesine rağmen kök salmaları mümkün olmadı. CHP'nin adayı İsmet İnönü 1938'de Türkiye'nin ikinci cumhurbaşkanı oldu. Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kaldı. Savaş sonrasında yükselmekte olan Soğuk Savaş'ta da ilk başta tarafsız kaldı, ancak 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) girdiğinde bu politikayı sona erdirdi.

Değişen bir siyasal kimlik (1950'ler-1990'lar)

Türkiye'nin ilk serbest seçimleri 1950'de yapıldı ve ılımlı muhafazakâr Demokrat Parti (DP) ve lideri Adnan Menderes için ezici bir zaferle sonuçlandı. Menderes Başbakan oldu. DP, 1954 seçimlerini de kazanmış olmasına rağmen, ekonomik durum kötüleşmeye başlamıştı. Parti, otoriterlik işaretleri de gösteriyor; muhalefete baskı uyguluyor, basın özgürlüğünü kısıtlıyordu. Ordu, siyasetin dışında kalmıştı ama şimdi sivil siyasetteki eğilimlerden ve Türkiye'nin ulusal hayatında ordunun düşük statüsünden kaygılanmaya başladı (Waldman and Çalışkan, 2017). Mayıs 1960'ta ülke, ilk askeri darbesini yaşadı. Bunu; yüzlerce subayın, yargı ve üniversite mensuplarının görevden uzaklaştırılması, DP'nin kapatılması, Menderes'in yargılanıp idamı ve yeni bir anayasanın yazımı ve kabulü izledi.

İkinci ve daha az dramatik bir askeri müdahale de 1971'de gerçekleşti. Ekonomik sorunlar, toplumsal karmaşa ve ulusal parlamentodaki siyasi tıkanıklık, askeri liderleri harekete geçirmişti. Tankları sokaklara salmak ye-

rine, ‘muhtıra yoluyla darbe’ denen süreç, Genelkurmay Başkanı tarafından Başbakan Süleyman Demirel’e verilen ve yeni bir hükümetin kurulmasını isteyen yazılı bir talimat biçiminde gerçekleşti. Ordu, doğrudan yönetmek yerine, sahne gerisinden yönetmeyi seçti ve yeni bir başbakan atayarak ve sıkıyönetim ilan ederek gittikçe istikrarsızlaşan ülkeyi kontrol altına almayı amaçlıyordu. Siyasal kargaşa, 1980 Eylül’ünde bir darbeye daha yolaçtı. Anayasa askıya alındı, parlamento feshedildi, sıkıyönetim ilan edildi. Ordunun denetiminde başka bir yeni anayasa yazıldı ve kendisine sivil yönetim üzerinde artan bir rol biçildi.

Dış politika cephesinde, iki kilit gelişme, Türkiye’nin uluslararası konumunu etkiledi. Birincisi, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girme arzusuuydu. Ülke, AB’nin öncüsü Avrupa Ekonomik Topluluğu’na ilk başvurusunu 1959’da yapmış ve 1963’te ortak üyelik verilmişti. Ardından, 1987’de tam üyelik başvurusu yaptı ama AB tarafından resmi üyelik adayı olarak tanınması için 12 yıl geçmesi gerekti. O zamandan beri de çok az ilerleme kaydedilmiştir (konunun daha fazla irdelendiği siyasal kültür kısmına bkz.). Bunun bir sonucu olarak, Türkiye AB üyeliği konusunda eskiden oluğu kadar hevesli değildir ve onun yerine kendisini başlı başına bir Orta Doğu gücü haline getirmeye odaklanmıştır.

İkinci gelişmeler dizisi ise komşu Kıbrıs ile ilgili olmuştur. Yunanistan’daki askeri yönetimin bu ada devletini (ki, Yunanistan gibi eskiden Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeydi) ilhak etme çabasının bir parçası olarak 1974 Temmuz’unda Kıbrıs’ta gerçekleşen darbenin ardından, Türkiye, Kıbrıs Türklerinin çıkarlarını koruma amacıyla askeri bir müdahale gerçekleştirdi. 1983’te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edilmiş olmasına rağmen, bu, genellikle hukuka aykırı bir işgal olarak görüldü ve bugün de Türkiye’nin dış ilişkilerinde bir sorun olmaya devam etmektedir.

Diğer yandan, Türkiye, ülkenin doğusunda Kürt ayrılıkçılarla mücadelelen kaynaklı sıkıntılarla da karşılaşmıştır. Osmanlı sonrasında Orta Doğu’da siyasal sınırların belirlenmesinin etkilerinden biri de, Kürtlerin toprak olarak Türkiye, İran, Irak ve Suriye arasında bölünmüş olarak kalmasıydı. 1925’teki bir Kürt isyanı, Atatürk tarafından ülke üzerindeki kontrolünü sıkılaştırmak amacıyla kullanıldı, ancak Kürt milliyetçiliği hiç kaybolmadı. 1978’de PKK kuruldu ve 1984’te Türkiye’ye karşı silahlı bir ayaklanma başlattı; tahminen 40.000 insanın hayatını kaybetmesine yolaçtı. Bu süreçte iki kez silahların bırakılması girişimi oldu (1999 ve 2013) fakat her ikisi de sonuç vermedi. Çatışmanın uzun vadeli sonuçları önemli olmuştur. Waldman ve Çalışkan’a göre (2017), 1980’lerden beri neredeyse iki Türkiye olmuştur: ‘Biri, sorunları olsa da, barış zamanındaki herhangi bir Avrupa devletine benzemektedir. Diğeri ise, askeri kanunların, sokağa çıkma ya-

saklarının, şiddetin ve ortadan kaybolmaların yaşandığı; öldürmenin yaygın, hukukun üstünlüğünün ise neredeyse olmadığı bir ülke'. Onlara göre, kalıcı bir barış ihtimali zayıftır.

Bu arada, İslamcılık ile sekülerizm arasındaki gerilimler de devam etmiştir. Resmi devlet dini olarak İslam'ın yeri 1928'deki anayasa değişikliğiyle son bulmuştur. Laiklik, Kemalizmin merkezinde yer almaktadır. Dini özgürlük de yönetimde uzun zamandır önemli bir ilke olmuştur. 1980'lerde birçok üniversiteli kız öğrencinin İslam'a bağlılıklarının bir gereği olarak başörtüsü takma kararına çok fazla sembolizm yüklenmiştir. 1987'de başörtüsüne yasak getirilmiş, bu durum protestolara yolaçmıştır. Yasağın nihai kaldırılışı ise 2010'da olmuştur. Siyaseten daha çarpıcı olan ise, İslamcı siyasal partilerin yükselişi olmuştur. Kapatıldığı için şimdi olmayan Refah Partisi, 1995 seçimlerinde hükümet kurmaya yetecek oy almıştır. Daha popüler ve siyaseten başarılı **Adalet ve Kalkınma Partisi** (AKP) ise, ilk hükümetini kurduğu 2002'den ve ilk cumhurbaşkanlığını kazandığı 2007'den bu yana Türk siyasetine hakim olmuştur. Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde Türkiye, hem seküler geleneklerinden uzaklaşma hem de otoriterleşme eğilimine girmiştir.

Bugünkü Türkiye

Bugünün Türk siyasetini anlamak, iki gelişmenin sonuçlarını görmek demektir. Birincisi; 2002'den 2018'de başbakanlığın kaldırılmasına kadarki dönemde tüm hükümetleri kuran ve son üç cumhurbaşkanlığı seçimini kazanan AKP'nin yönetimdeki yerini sağlamlaştırmasıdır. AKP'nin gelişi, yalnızca otoriterleşmeyi ve tartışılabilir siyasi taktikleri getirmemiş, aynı zamanda sekülerizmden uzaklaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu eğilimlere halkın tepkisi, 2013'te İstanbul'daki Taksim Gezi Parkı'na ilişkin planlara karşı yerel bir oturma eylemi olarak başlayan, sonrasında da hızla sivil özgürlüklere ve sekülerizme yönelik tehditlere karşı ülke genelinde protestolara dönüştü. Yaklaşık 5.000 ayrı gösteriye, yaklaşık 3.6 milyon insanın (her sekiz Türkten biri) katıldığı tahmin edilmektedir (Onbaşı, 2016). Üç yıl sonra, başarısız kalan bir darbenin (ordu ile ilgili bölüme bkz.) ardından ilan edilen olağanüstü hâl, devletin düşmanı olarak tanımlanan binlerce insanın Cumhurbaşkanı Erdoğan yönetimi tarafından görevlerinden uzaklaştırılması için dayanak oluşturmuştur.

İkinci ve bağlantılı gelişme, Türkiye'nin parlamenter bir sistemden (hükümetlerin sık değiştiği, parti sisteminde sürekli değişimin görüldüğü, baskın bir laik siyasete sahip ve ordunun güçlü rolünün olduğu bir sistemdi), daha istikrarlı ama daha merkeziyetçi ve otoriter olan, ordunun rolünün de azaltıldığı bir başkanlık sistemine geçişi olmuştur. Erdoğan ve onun

AKP hükümeti güçlü bir konum elde etti, 2014'te cumhurbaşkanlığı için ilk defa doğrudan halkoylamasıyla yapılan seçimi kazandı ve 2016'daki darbe girişiminden güçlenerek çıktı. Erdoğan döneminde Türkiye'de yönetim; muhafazakârlık, milliyetçilik, güvenlik gibi kavramları şiar edinmiş, siyasi rakiplerden, medyadan, ordudan veya Kürt ayrılıkçılardan olsun, muhalifler üzerine sıkı bir şekilde gidilmiştir.

2013 Taksim Gezi Parkı protestolarında ölenlerin anısına mum yakılırken. Parktaki ağaçların kesilmesine karşı yerel bir protesto olarak başlayıp kısa sürede hükümet karşıtı protestolara dönüşen olaylar, Türk siyasetinin yöneldiği istikametten duyulan kaygıları yansıtmaktadır.

Kaynak: iStock.com/EvrenKalinbacak

SİYASAL KÜLTÜR

Türkiye'de siyasal kültürü anlamak, birbiriyle yarışan çeşitli etki çiftlerinin arasındaki ilişkileri anlama meselesidir. Birincisi tarih ve modernite olup, 'Siyasal Kültürün Karşılaştırılması 11' başlığı altında daha ayrıntılı ele alınmaktadır. İkincisi, Kemalizm ve İslam olup; ikisinin zıtlıkları, Türkiye'nin İslami kökleri ile Atatürk'ün Türkiye'yi laikleştirme çabalarının mirası arasındaki süregiden gerilimi yansıtmaktadır. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan onyıllar sonra Türkler hâlâ kendilerini bu iki karşıt baskının arasında altüst olmuş hissediyorlar. Bu durum, İslamcı partilerin son zamanlardaki başarıları etrafındaki tartışmaların merkezinde

yeralmaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin İslam'ın yönetim ve siyasette daha merkezi ve görünür bir rol oynamakta olduğu İran ile karşılaştırılması faydalı olabilir (bkz. Siyasal Kültürün Karşılaştırılması 14). Ancak, Türkiye'de İslamcılığın siyasal kültürün daha az belirgin bir parçası olması, daha az önemde bir siyasal etkiye sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Aynı şekilde, sırf genelde geri plana itilmiş olması nedeniyle sekülerizmin de İran'daki siyasal tartışmalar açısından daha az önemli olduğunu varsayamayız.

Bu etki çiftlerinin üçüncüsü, yönetimde sivillerin ve ordunun çekişen rolleri etrafında yoğunlaşmaktadır. Türk ordusu içindeki subay gruplarının, sivillerin kontrolü elden kaçırdıklarına inandıkları anda müdahale edebilecekleri, etmeleri gerektiği yönündeki görüşleri tartışmanın bir parçasıdır. Bu, 10. Bölüm'de gördüğümüz gibi, Nijerya'daki ordunun düşüncesine benzer bir motivasyondur. O ülkede ordu, zaman zaman, sivillerin düzeni koruma kapasitesindeki gerilemeden korkmuş ve anayasaya göre iktidarı tekrar sivillere devretmezden önce düzeni tesis etme sözü vererek müdahalelerde bulunmuştur. Ancak, Nijeryalı askeri liderler genellikle kontrollerinden vazgeçmek istememişler, Türkiye'deki mevkidaşlarından çok daha fazla iktidarda kalmışlardır.

Dördüncü konu, elitizm ve popülizm olup; 2. Bölüm'de gördüğümüz gibi, son yıllarda birçok ülkede yönetim ve siyaseti etkilemiştir. Mutlaka aynı nedenlerle veya aynı şartlarla olmasa bile, bu kitapta yeralan ve aralarında Britanya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Hindistan ve Meksika'nın da bulunduğu popülist liderler ve partilere benzer şekilde, Türkiye'deki AKP de gücü tekrar halka vermenin önemini vurgulamıştır. Fakat bu iddianın nereye kadar makul olduğu, yine bu argümanın bir elit tarafından bir başka elitin yerini almak için ne derece kullanılmakta olduğu tartışma konusudur. Genelde durum şöyle olabilmektedir: İçeridekilerin iktidarına en fazla kızan ve o temelde iktidarı ele geçiren dışarıdakiler, çok geçmeden kendileri içeridekilere dönüşürler. AKP'nin de yeni elit kontrolü seviyelerinin bir aracı olmaktan çok, gerçekten ne derece halkın bir parçası olduğunu sormak için yeterli sebebimiz bulunmaktadır.

Son olarak; başka birçok yerde de (özellikle de, bu kitapta incelenen Japonya, Hindistan, Nijerya, Çin ve İran'da) görüldüğü gibi, Türkiye'de de milliyetçilik ile Batılılaşma arasında gerilimler yaşanmaktadır. Atatürk'ün temel hedeflerinden biri, Türkiye'yi modern bir cumhuriyet olarak yeniden kurgulamaktı. Ancak, Japonya örneğinde gördüğümüz üzere, modern olan mutlaka Batılı olanla aynı değildir. Türkiye örneğindeki zorluk da, Türkiye'yi bağımsız bir devlet olarak Batılı büyük güçlerin de saygı duyacağı bir imparatorluk sonrası toplum olarak yeniden şekillendirmektir. Bu gerilim,

yakın zamanlarda, Avrupa Birliği üyeliğine ilişkin Türkiye'nin ikircikli görüşlerine yansımaktadır. Çoğu Avrupalının cevabında da benzer bir ikircikli yaklaşım sergilenmektedir.

Avrupa Birliği, eski Sovyet cumhuriyetlerine (Estonya, Letonya ve Litvanya), Macaristan ve Polonya gibi doğu Avrupa devletlerine, hatta sadece birkaç yıllık bir müzakerenin ardından 2004'te üye olan Kıbrıs'a bile üyelik vermekte görece hızlı davranmıştır. Buna karşılık, Türkiye'ye mesafeli davranmıştır. Bundaki kaygıları arasında ise; Türkiye'nin nüfus büyüklüğü, görece az gelişmiş ekonomisi, demokrasi ve insan hakları karnesi, Avrupalı

SIYASAL KÜLTÜRÜN KARŞILAŞTIRILMASI 11

Tarih ve siyaset

Siyasal kültürün; genellikle, ulusal kimlik, vatanseverlik, efsaneler ve semboller gibi faktörlerce şekillendiğini ve etkilendiğini daha önceki bölümlerde görmüş bulunuyoruz. Bu kipteki her örnek ülke incelemesinde de gördük ki, tarih, çağdaş siyaset ve yönetimi anlamamıza katkısı bakımından önemli bir rol oynamaktadır. Başarılı devletler, büyük ihtimalle, geçmişlerini anlamayı ve ders çıkarmayı öğrenmiş olan ülkeler iken, daha az başarılı ülkeler ise geçmişlerinden ders çıkaramayan ya da en azından geçmiş siyasete modern yaklaşımlarına entegre etmeyi başaramamış ülkeler olma ihtimali yüksektir. İspanyol-Amerikalı felsefeci George Santayana'nın (1863–1952) meşhur ifadesiyle 'tarihten ders almayanlar, onu tekrerr ettirmeye mahkumdur'. Buna karşılık, bunun tersi de savunulabilir; yani, çok fazla geçmişte yaşayanların, şimdinin ihtiyaçlarını karşılamada ve geleceğin meydan okuyuşlarına hazırlanmada etkili bir konumda olmaları düşük ihtimaldir denebilir.

Türkiye, ulusal kimliğin ve siyasal ihtiyacın tanımlanmasında geçmişin hâlâ önemli rol oynadığı bir devlet örneği sunmaktadır. 2018 başlarındaki bir konuşmasında Cumhurbaşkanı Erdoğan, 'bu ülkenin tarihini ısrarla 1923'ten başlatanları' eleştirmiş ve Türkiye'nin sınırları ve idari kurumları elbette değişmiş olmasına rağmen 'tıpkı önceki devletlerimizin birbirinin devamı olması gibi, Türkiye Cumhuriyeti de Osmanlıların bir devamıdır' düşüncesini dile getirmiştir (Erdoğan, 2018). Bununla birlikte, Türkler kendilerini nereye kadar tarihleriyle tanımlamalıdır ve Osmanlı mirası bugünün Türk siyasetini belirlerken hangi rolü oynamalıdır? Bugünkü Türkiye'de İslam'ın rolü, Kürtlerin yeri, Türkiye'nin bölünmüş Avrupalı/Orta Doğulu kimliği, hatta Ermeni katliamlarının soykırım olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı hakkında tarih bize ne ifade etmektedir? Belki tahmin edilebildiği gibi, Erdoğan en azından bir yorumcu tarafından Türkiye'nin 'yeni sultanı' olarak tarif edilmiştir (Cağaptay, 2017). Ancak bu, işe yarar bir tanımlama mıdır yoksa çok üstünkörü söylenmiş bir ifade midir?

Bu kitaptaki birçok ülkede ve başka yerlerde, bugün siyaset ve kimlik; ya tarihin seçici bir şekilde veya en az arzu edilen unsurlarından arındırılarak okunmasıyla ya da geçmişi 'hey gidi günler' gözüyle görmeye çalışarak tanımlanmaktadır. Bugünün sorunlarını, geçmişin nostaljik ama genelde tam doğru olmayan gözlükleriyle görmektedir. Britanya'da ülkelerinin Avrupa Birliği'nden ayrılması yönünde oy kullanan pekçok insan, Britanya'nın geçmişte tek başına yapabilecek kapasitede olduğu şeklindeki nostaljik görüş nedeniyle böyle yaptı. Ülkelerinin, hem de küresel bir imparatorluk kurmak suretiyle, dünyanın geri kalanıyla meşguliyetini rahatlıkla görmezden geldi. Almanya'da pekçok insan, ülkelerinin Nazi geçmişinden duyulan kaygıların çağdaş kararları belirlemesine izin vermiştir (bu yaklaşım uygun olsa da, olmasa da). Nijerya'da birçok insan, ülkenin sorunlarından sömürge geçmişini sorumlu tutmaktadır, ki bunun yalnızca yarısı doğrudur. Rusya ile ilgili bölümde göreceğimiz üzere, birçok Rus, Sovyetler Birliği'nin gidişinden pişmanlık duymakta ve geleceklerinin Rusya'nın statüsünün küresel bir güç olarak yeniden inşa etmekle belirlenmesi gerektiğine inanmaktadır. Bugünü anlamak için tarihi kullanmanın önemi, 2. Bölüm'de vurgulanmıştır, ama bu özenle yapılmalıdır.

kimliğine ilişkin sorular, dinine ilişkin endişeler ve Kıbrıs sorunu görülmektedir. (Arnavutluk, Türkiye ile benzer niteliklere sahip olmasına rağmen, daha bariz Avrupalıdır ve çok daha küçüktür; bu nedenle de AB'nin hazmedebilmesi daha kolaydır). Türkiye, adaylığını güçlendirmek amacıyla 2003'te, içinde ordunun yönetimdeki gücünü azaltan tedbirlerin, yargı sistemi reformlarının ve idam cezasının kaldırılmasının da bulunduğu bir siyasal ve sosyal reform paketini yürürlüğe koydu. Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin müzakereler 2005'te başlamış olmasına rağmen, bugüne kadar çok az ilerleme kaydedilmiştir.

Rekabetçi otoriter sistem

Bir demokrasinin özelliklerinin çoğuna sahip olan, ama pratikte otoriter nitelik taşıyan bir siyasal sistem.

SİYASAL SİSTEM

Yaklaşık yüzyıl süreyle parlamenter bir cumhuriyet olan Türkiye, 2017'de yapılan bir ulusal referandumla anayasa değişikliklerinin kabul edilmesinin ardından, başkanlık sistemine dayalı bir cumhuriyete dönüşmüştür. Artık, seçmenler tarafından doğrudan seçilen bir cumhurbaşkanı var. Bunun yanında; uzun zamandır doğrudan seçimle gelen ulusal parlamentosu (yetkileri azalmıştır), bağımsız bir yargı sistemi ve çok sayıda siyasal partileri bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı eskiden sembolik olmanın ötesine geçmezken (her ne kadar, bu makamın yönetimdeki rolüne ilişkin epeyedir farklı görüşler vardiysa da), iktidar bugün daha belirgin bir şekilde cumhurbaşkanının uhdesinde merkezileşmiştir. Bunun sonucu olarak, Türkiye, kimi zaman **rekabetçi otoriter sistem** olarak bilinen sistemin bir örneğini oluşturmuştur (bkz. Levitsky and Way, 2002). Bu yeni düzenlemenin ne yöne evrileceğini bekleyip görmek gerekir.

Anayasa

Türkiye'nin dört tane modern anayasası olmuştur (bkz. Özbudun, 2011). Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü müteakip 1920'de aceleyle yazılan birincisi, kısıydı ve esas olarak istiklal savaşı için yasal temel oluşturdu, yasama ve yürütme yetkilerine haiz **Türkiye Büyük Millet Meclisi**'nin kurdu ve savaşın sonunda çok geçmeden yenisiyle değiştirildi. İkinci anayasa, 1924'ten 1961'e kadar sürdü. Cumhurbaşkanının yasama organı tarafından seçildiği bir cumhuriyet öngörmüştü. Türkiye, 1925'te Cumhuriyet Halk Partisi altında bir tek parti sistemi olduğunda, anayasa derhal partinin bir aracına ve otoriterlik kanalına dönüştü. 1950 seçimlerini Demokrat Parti'nin (DP) kazanmasından sonra yönetimin değişmesinden sonra bile öyle oldu.

ÜLKE PROFİLİ

Türkiye

Ad	Türkiye Cumhuriyeti
Başkent	Ankara
Yönetim	Üniter cumhuriyet (81 vilayeti ve yüzlerce yerel yönetimiyle).
Anayasa	Devlet 1923'te kuruldu. 1982 anayasası, 1876'dan beri altıncı anayasaydı. 1982 anayasasında çok sayıda değişiklik gerçekleştirilmiştir.
Yürütme	Sınırsız başkanlık sistemi. Parlamenter sistemden geçiş sürecindedir. Cumhurbaşkanı, en fazla iki defa ve doğrudan seçilmektedir. Bakanlardan oluşan bir kabine tarafından desteklenmektedir. Başbakanlık, 2017 değişikliğiyle lağvedilmiştir.
Yasama	Tek meclisli Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'dir. 600 üyesi, beş yıl süreyle seçilmekte ve tekrar seçilebilmektedir.
Yargı	15 üyeli* Anayasa Mahkemesi bulunmaktadır. Üyelerin görev süresi 12 yıl olup tekrar seçilememektedir. Üç üye TBMM tarafından, geri kalanı farklı sosyal sektörlerden gösterilen adaylar arasından cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. (*Çevirenin notu: Türkiye'de Anayasa Mahkemesi üye sayısı 15 olup, yazar tarafından sehven 17 olarak verilmiştir. Tabloda buna göre düzeltme yapılmıştır).
Seçim sistemi	Yasama organı, nispi temsil sistemi kullanılarak seçilmektedir. (Görece yüksek) %10 seçim barajı bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı, yalnızca 2014'ten beri doğrudan seçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı için, partiler veya bir önceki yasama seçiminde en az %5 oy alan partiler grubu tarafından aday gösterilebilir, çoğunluk sisteminin uygulandığı bir seçimde yarışılır.
Parti sistemi	Çok partili sistem. Son yıllarda, 2001'de kurulan muhafazakâr Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve daha eski ve sosyal demokrat Cumhuriyet Halk Partisi hakim durumdadır.

81
milyon

Nüfus

851
milyar \$Gayri Safi
Yurtiçi Hasıla10,540
\$Kişi başı
GSYH

- × Tam Demokrasi
- × Kusurlu Demokrasi
- √ Melez Rejim
- × Otoriteryen
- × Sıralama Dışı

Demokrasi Endeksi
Derecesi

- × Özgür
- × Kısmen Özgür
- √ Özgür Değil
- × Sıralama Dışı

Freedom House
Derecesi

- × Çok Yüksek
- √ Yüksek
- × Orta
- × Düşük
- × Sıralama Dışı

İnsani Gelişme
Endeksi Derecesi

Demokrat Parti'nin siyasal muhalefeti sınırlama çabaları, hoşnutsuzlukları besleyen bir faktör oldu ve ardından Mayıs 1960 darbesi geldi ve ordunun talimatlarıyla Türkiye'nin üçüncü anayasasının hazırlanması süreci yaşandı. Yeni anayasa, sivil özgürlükleri genişletmiş olmasına rağmen, yönetimin seçilmiş yetkililerine, yargı ve bürokrasiye nispetle görece az yetkiler tanıdı. Demokrat Parti darbe sonrası yasaklandığı ve anayasanın yapım sürecine katılmasına izin verilmediği için, Türk seçmenlerin yaklaşık yarısı bu süreçten dışlanmış oldu. Yeni anayasa 1961 yılında bir ulusal referandumla kabul edildi ve 1980 darbesine kadar yürürlükte kaldı. Ardından da, dördüncü ve mevcut anayasa gelmiştir. Anayasa, bir kere daha ordunun yakın takibi altında yazılmış, Kasım 1982'deki bir başka ulusal referandumla kabul edilmiştir.

Başlangıç bölümü, 'Türk Vatanı ve Milletinin ebedi varlığını ve Yüce Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü' teyit ederek başlamaktadır. (Ayrılmış toplumlar, bölünmezliklerini vurgulamak için genellikle anayasaları kullanırlar; aynı nokta, örneğin Nijerya anayasasında da kendini göstermektedir). Devamında da anayasanın 'Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve onun inkılap ve ilkeleri doğrultusunda' olduğunu belirtmektedir.

Madde 2, Türkiye'nin 'toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı... demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti' olduğunu ortaya koymaktadır. Madde 3, milli bayrağı ve milli marşı tarif etmekte, devletin dilinin Türkçe olduğunu belirtmektedir. İngilizce, ne Britanya'nın ne de Birleşik Devletler'in resmi ulusal dilidir. Birleşik Devletler örneğinde, İngilizcenin resmi dil ilan edilmesi yönündeki teklifler, tartışma doğurmuştur. İlk bakışta 1982 anayasasının sağlıklı bir devamlılık geliştirdiği görünse de, o kadar çok kez değiştirilmiştir ki bugün asli haline göre oldukça farklı bir durumdadır. 177 maddesinden fazlası bir ölçüde değiştirilmiştir ve her biri ulusal referandumda kabul edilen çeşitli değişiklik paketleri, yeni bir siyasal sistemi yürürlüğe koymuştur. Bu tür ilk paket, 2007'de yasalaşmış ve aşağıdaki değişiklikleri getirmişti:

- Cumhurbaşkanı, parlamento tarafından değil, doğrudan halk tarafından seçilecekti.
- Cumhurbaşkanı ikinci kez aday olabilecekti.
- Cumhurbaşkanı'nın görev süresi yedi yıldan beş yıla düşürüldü.
- Milletvekillerinin görev süresi beş yıldan dört yıla indirildi.

Daha kapsamlı değişiklikler, 2017'de 18 maddelik bir değişiklik paketiyle gerçekleşti ve parlamenter sistemden başkanlık sistemine nihai geçişi sağladı. Başbakanlık makamı kaldırıldı, milletvekillerinin görev süresi tekrar beş yıla çıkarıldı (cumhurbaşkanlığı ve yasama organı seçimleri ileride

aynı anda yapılacak şekilde), TBMM'deki sandalye sayısı 550'den 600'e çıkarıldı ve cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki potansiyel tur sayısı üçten ikiye indirildi. Değişiklikler, iktidardaki AKP'nin hakim olduğu yasama organında ve Meclis anayasa komisyonunda savunuldu. Fakat, Türkiye'deki muhalefetin çoğu ile birçok Avrupa Birliği hükümetleri tarafından çok eleştirildi. *The Economist* (2017), referandumda Evet sonucunun Türkiye'ye 'seçilmiş bir diktatör' getireceği uyarısında bulunmuştu.

Anayasa değişikliği teklifleri, TBMM üyelerinin en az üçte biri tarafından yapılabilmektedir. Sonrasında Meclis genel kurulunda iki kez tartışılması gerekmekte, TMM üyelerinin beşte üçünün (360 milletvekili) ve Türkiye Cumhurbaşkanı'nın desteği gerekmektedir. Tüm bu aşamaları geçtiği varsayımıyla, değişiklikler, ardından da ulusal referanduma sunulmakta ve yürürlüğe girebilmeleri için kullanılan geçerli oyların sadece çoğunluğunu alması gerekmektedir.

Yürütme: Cumhurbaşkanı

Türkiye; Amerika Birleşik Devletleri, Meksika ve Nijerya'dakilerin çizgisinde bir başkanlık sistemine sahiptir, fakat bu yeni bir gelişmedir ve 2017'de yapılan anayasa değişikliğine dayanmaktadır. Bunun öncesinde ve iki askeri yönetim dönemi haricinde, Türkiye'de hem cumhurbaşkanı hem başbakan vardı. Ancak, bunun ne derece bir yarı-başkanlık veya parlamenter sistem olduğu tartışmalıydı. Örneğin, Özbudun'un (2008b), Türk yönetim sistemini 'özünde parlamenter nitelikte' olarak tanımlaması, aynı zamanda Fransız yarı-başkanlık sistemine de benzetmesi açıklayıcı mahiyettedir.

Başlangıçta Türkiye'de cumhurbaşkanı yasama organı tarafından dört yıl süreyle seçiliyordu ve dönem sayısı kısıtlaması yoktu (makamda istikrar anlamına gelen bir düzenlemeydi bu). İlk 37 yılında Türkiye'nin toplamda yalnızca üç cumhurbaşkanı olmuştu; bunların toplam görev dönemi sayısı da 11 idi. 1960 anayasasının etkilerinden biri de, yine Meclis tarafından seçilen cumhurbaşkanlarının görev süresini yedi yıllık tek bir dönemle sınırlamasıydı. O cumhurbaşkanlarından ikisi, Cemal Gürsel ve Kenan Evren, darbe sonucu iktidara geldiler ve parti bağları olmaksızın kendilerini sivil cumhurbaşkanlarına dönüştürdüler. Diğer iki cumhurbaşkanı, bu düzenleme çerçevesinde tam görev sürelerini tamamladılar. Bunlardan ikincisi olan Fahri Korutürk, görev süresi boyunca dokuz değişik başbakan gördü.

1982 anayasası, cumhurbaşkanlığının siyasetin üzerinde olmasını gerektiriyordu. Madde 104'te cumhurbaşkanının (ki hâlâ Meclis tarafından seçiliyordu) devletin başı olduğunu ve "Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Mil-

letin birliğini' temsil etmesi gerektiğini belirtiyordu. Aynı zamanda, bu makama, onu büyük ölçüde sembolik konumdan uzaklaştıran, ama tam bir yürütme haline de getirmeyen yeni yetkiler verdi. Örneğin; cumhurbaşkanları, başbakanları atayabiliyor, bakanları atayabiliyor ve görevden alabiliyor, Anayasa Mahkemesi'nin üyelerini atayabiliyor, Bakanlar Kurulu toplantılarına başkanlık edebiliyor, TBMM'yi seçimlere götürebiliyor, sıkıyönetim veya olağanüstü hâl ilan edebiliyor ve anayasa değişikliklerini referanduma götürebiliyordu. Bununla birlikte, Özbudun (2008b), bu yetkilerin çoğunun ancak başka bir organın tavsiyesiyle kullanılabileceğine, birkaçının da başbakanın ve bakanlar kurulunun katılımını gerektirdiğine işaret etmektedir.

Tüm bunlar, 2017'de Türkiye tam teşekküllü bir başkanlık sistemini benimseyerek yürütmeyi bir sınırsız başkanlık modeli haline getirdiğinde değişmiş oldu. Bugün Türkiye'nin cumhurbaşkanı yürütme üzerinde hemen hemen tam bir kontrole sahiptir. Cumhurbaşkanının; kabine üyelerini atamak, ulusal bütçeyi hazırlamak, kararnameler çıkarmak, yargı ve bürokrasi-deki tüm kilit atamaları yapmak ve (Meclis onanıyla) yasama organı seçimlerini erkene almak gibi yetkileri bulunmaktadır. Eskiden Türk hükümetinin yürütme yetkileri başbakan ile yasama organı arasında daha açık olarak paylaşılrken, bugün cumhurbaşkanının uhdesindedir. Türkiye'nin üniter bir devlet olduğu düşünülünce, bu daha bir önem kazanmaktadır.

Yeni sisteme geçiş süreci, Turgut Özal yönetimi döneminde başladı. Turgut Özal, 1983'te Türkiye'nin ikinci askeri yönetimi sonrasındaki ilk seçimleri, merkez sağdaki yeni partisi Anavatan Partisi'yle kazanarak başbakan olmuştu. Özal, parlamenter sistemin yarattığı istikrarsızlıklardan kurtaracağı düşüncesiyle başkanlık sistemine geçme yönünde bir tartışma başlattı. Bu tartışma, kendisinin 1989'da cumhurbaşkanı oluşundan sonra ve halefi Süleyman Demirel görevdeyken de (1993-2000) devam etti (Yılmaz, 2018).

2003'te Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakan olarak göreve gelmesiyle yeni bir unsur devreye girmiş oldu. Türkiye standart siyasal ayrışmalarıyla boğuşurken ve her zaman hâzır ve nâzır askeri darbe ihtimaliyle karşı karşıyayken bile, Erdoğan kendisinin yeni kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) başarısının üzerine koyarak devam etti. Partisi üzerindeki hakimiyeti arttı, muhalefete daha az hoşgörü gösterir oldu, ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı tedbirler koydu. Cumhurbaşkanlığının yetkilerini değiştirmeye dönük teklifler 2011 yılında açıklandı. Erdoğan, 2014'te Türkiye'nin halk oyuyla seçilen ilk cumhurbaşkanlığını kazandı. Ardından, partisi, anayasa değişiklik teklifi üzerinde Milliyetçi Hareket Partisi ile mutabakata vardı. İki parti birlikte, yasama organında sandalyelerin çoğuna sahipti. Gerçekleştirilen değişiklikler 2017'deki ulusal referandumda kabul edildi. Bu değişiklikler, aşağıdaki noktalardan oluşuyordu:

- Başbakanlık makamı lağvedildi.
- Cumhurbaşkanı, artık hem devletin başı hem de hükümetin başkanıdır.
- Cumhurbaşkanı'nın görev süresi, beş yıllık iki dönemle sınırlıdır.
- Cumhurbaşkanı, eskiden başbakana ait olan, kabine üyelerini atama ve görevden alma yetkilerine sahiptir.
- Cumhurbaşkanı, bir veya daha fazla cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilir.
- Cumhurbaşkanı yürütme yetkisiyle kararnameler çıkarabilir.
- Parlamento, mutlak bir çoğunlukla cumhurbaşkanının vetosunu geçersiz kılabilir.
- Dikkate değer bir şekilde; cumhurbaşkanlarının faaliyetleri eskiden yargı denetimine tabi olmamışken, yeni düzenlemeyle bu değiştirilmiştir.
- Cumhurbaşkanı'nın ölmesi, emekli olması yahut başka bir sebeple görevinden ayrılması durumunda yeni cumhurbaşkanı için 45 gün içinde seçime gidilmesi gerekir.

Hiper başkanlık

Güçlü bir devlet başkanının yanında, görece zayıf bir yasama ve yargının olduğu, belki yasama organında büyük bir çoğunluğun desteğine de sahip olan bir siyasal sistem.

Türkiye cumhurbaşkanlarının yetkileri, en azından kâğıt üzerinde, artık Amerika Birleşik Devletleri, Meksika ve Nijerya devlet başkanlarının yetkileriyle büyük benzerlik taşımaktadır. Bununla birlikte, cumhurbaşkanının faaliyetleri üzerinde daha az anayasal veya siyasal kısıtlamalar bulunmaktadır; ki bu da, daha önce tartıştığımız rekabetçi otoriterliğe yolaçmaktadır. Bu, 'Türk tipi başkanlık sistemi' olarak da tanımlanmıştır (bkz. Boyunsuz, 2016); Arjantin ve Filipinler gibi ülkelerdeki **hiper başkanlık**'a da (RoseAckerman et al., 2011) benzetilmiştir. Devlet baş-

kanları, demokrasilerde bile, hırslarına ve diğer kurumların ve kamuoyunun direnç derecesine bağlı olarak, yetkilerinin sınırlarını zorlamaya meyledebilir. Birleşik Devletler'de Donald Trump, sık sık makamının sınırlarını zorlamıştır (her ne kadar, bunun siyasi hırsından mı yoksa bu sınırları kavrayamamasından mı kaynaklandığı tartışılabilirse de). 12. Bölüm'de göreceğimiz üzere, Rusya devlet başkanlarına, halkın güçlü liderlere desteğinin de yardımı olmaktadır.

Bu arada, Türkiye örneğinde, Ankara'ya hakim bir tepede bulunan Anıtkabir ziyaretlerinin dini bir mekân hissi verdiği Atatürk'ün dönemine giden bir karizmatik liderler geleneği, cumhurbaşkanlarına yardımcı olmaktadır. Yakın dönemde karizma sahibi olan liderler ise Süleyman Demirel, Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan'dır (Waldman and Çalışkan, 2017).

Arjantin, Filipinler, Beyaz Rusya ve Rusya'da olduğu; fakat Fransa ve Birleşik Devletler'de olmadığı gibi, Türkiye'de cumhurbaşkanı **olağanüstü hâl** ilan etme

Olağanüstü hâl

Bir yönetimin, genellikle silahlı çatışma, sivil ayaklanma ve doğal afetlere tepki olarak; normal idari kuralları askıya aldığı ve anayasal yetkilerinin ötesinde tedbirler alabileceği bir durum.

ve **kararnamelerle** yönetme yetkisine sahiptir. Anayasa, hangi durumlarda olağanüstü hâl ilan edilebileceğine dair uzun bir liste vermektedir: Savaş, devlete karşı ayaklanma, ‘ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması’, ‘anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketleri’, doğal afetler, tehlikeli salgın hastalıklar ve ağır ekonomik bunalımlar, bu çerçevededir. Olağanüstü hâllerin tanımında yorumu açık bir durum olduğu barizdir. Olağanüstü hâl, altı aylık süreyi geçmeyecek şekilde ilan edilebilir, fakat cumhurbaşkanının talebi üzerine dörder aylık dönemler halinde uzatılabilir. 2016’daki darbe girişimini müteakip, Erdoğan yönetimi olağanüstü hâl ilan etti ve muhalif olduğu iddia edilenlerle mücadele devam ederken 2018 Temmuz’una dek çeşitli kereler yenilendi.

Kararname

Yasa gücünde olan ama resmi yasama sürecinden geçmesi gerekmeyen ve genellikle yürütme organınca yayınlanan resmi ve emredici buyruk.

Yasama: Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)

Türkiye’de yürütmenin son zamanlarda büyük değişimler yaşaması gibi, yasama organı da hem yapısı hem de yürütme ile ilişkisi bakımından çok değişmiştir. Kalaycıoğlu (2008), bir çatışma çözüm arenası olarak yasama organının rolünü engelleyen ve bir anlama Türkiye’deki siyasal gerilimleri ağırlaştıran bir ‘toplanma, geçiş, askıya alma ve yeniden yapılanma’ döngüsü tanımlamaktadır. Yasama organının gelişiminde beş aşama tespit edilebilir:

- 1920’den 1946’ya kadar, Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) tekelinde, tek meclisli Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) vardı.
- 1946’da çok partili sisteme geçildi, rekabete dayalı ilk seçimler 1950’de yapıldı. Fakat CHP hakimiyetinin yerini, elitist ve giderek otoriterleşen Demokrat Parti kontrolü aldı.
- Esasen Demokrat Partilileri hedef alan ve onları yasaklayan 1960 askeri müdahalesinin ardından, yeni anayasa, Senato ve Millet Meclisi’nden oluşan Osmanlı modeli çift meclisli yasama organını geri getirdi.
- 1980 askeri darbesi sonrasında, yasama organı bir kez daha kapatıldı ve yeni anayasa, tek meclisli TBMM’ye geri dönüş sağladı. TBMM, önce 450 üyeliydi, 1983’te 400’e indirildi, daha sonraları ise tedricen şimdiki toplam sayısına yükseltildi.
- Türkiye’nin başkanlık sistemine geçişiyle beraber, yönetimde Meclis’in rolü değişmiştir. 2017’ye kadar, ‘yönetim’ (hükümet), başbakan ve bakanlar kurulu idi ve üyelerinin yapısı da Meclis’te partilerin temsil dengesine göre belirleniyordu. Bugün ‘yönetim’, cumhurbaşkanı ve kabinedir. Meclis de, güçlü bir yürütmenin olduğu bir denge ve denetleme sisteminde kendisine yeni bir yer edinmek için çaba sarfetmelidir.

Genellikle ‘parlamento’ ya da ‘Meclis’ olarak bilinen TBMM’nin 600 üyesi bulunmakta olup, üyeler nispi temsil sistemine göre beş yıl için seçilmektedir ve tekrar seçilebilmektedir. Olağandışı yüksek bir seçim barajı (bu bölümün ilerisine bkz.) yüzünden, Türkiye’nin çok sayıdaki partisinden az bir kısmı TBMM’de sandalye kazanabilmektedir. Bu da, daha geniş temsil nitelikleri pahasına, ona bir istikrar kazandırmaktadır.

Tablo 11.1 Türkiye’nin modern dönem cumhurbaşkanları ve başbakanları

Cumhurbaşkanı		Başbakan		
Göreve başlaması	Adı ve partisi	Göreve başlaması	Adı	Partisi
1946	İsmet İnönü, CHP	1946	Recep Peker	CHP
		1947, 1948	Hasan Saka	CHP
		1949	Şemsettin Günaltay	CHP
1950, 1954, 1957	Celâl Bayar, Demokrat	1950, 1951, 1954, 1955, 1957	Adnan Menderes	CHP
1960, 1961	Cemal Gürsel (Askeri)	1960, 1961	Cemal Gürsel	Askeri
		1961	Fahrettin Özdilek	Askeri
		1961, 1962, 1963	İsmet İnönü	CHP
		1965	Suat Hayri Ürgüplü	Bağımsız
1966	Cevdet Sunay, Bağımsız	1965, 1969, 1970	Süleyman Demirel	Adalet Partisi
		1971, 1971	Nihat Erim	Bağımsız
		1972	Ferit Melen	Cumhuriyetçi Güven Partisi
1973	Fahri Korutürk, Bağımsız	1973	Naim Talu	Bağımsız
		1974	Bülent Ecevit	CHP
		1974	Sadi Irmak	Bağımsız
		1975	Süleyman Demirel	Adalet Partisi
		1977	Bülent Ecevit	CHP
		1977	Süleyman Demirel	Adalet Partisi
		1978	Bülent Ecevit	CHP

		1979	Süleyman Demirel	Adalet Partisi
		1980	Turhan Feyzioğlu	Cumhuriyetçi Güven Partisi
1980, 1982	Kenan Evren (Askeri)	1980 1983, 1987	Bülend Ulusu Turgut Özal	Askeri Anavatan
		1989	Ali Bozer	Anavatan
1989	Turgut Özal, Anavatan	1989 1991	Yıldırım Akbulut Mesut Yılmaz	Anavatan Anavatan
		1991	Süleyman Demirel	Doğru Yol Partisi
		1993	Erdal İnönü	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
1993	Süleyman Demirel, Doğru Yol Partisi	1993, 1995, 1995 1996	Tansu Çiller Mesut Yılmaz	Doğru Yol Partisi Anavatan
		1996	Necmettin Erbakan	Refah Partisi
		1997	Mesut Yılmaz	Anavatan
		1999, 1999	Bülent Ecevit	Demokratik Sol Parti
2000	Ahmet Necdet Sezer, Bağımsız	2002 2003	Abdullah Gül Recep Tayyip Erdoğan	AKP AKP
2007	Abdullah Gül, AKP	2007, 2011	Recep Tayyip Erdoğan	AKP
2014	Recep Tayyip Erdoğan, AKP	2014, 2014, 2015, 2015	Ahmet Davutoğlu	AKP
		2016	Binali Yıldırım	AKP
2018	Recep Tayyip Erdoğan, AKP	2018	Makam lağvedildi	

Not: AKP = Adalet ve Kalkınma Partisi, CHP = Cumhuriyet Halk Partisi

Yargı: Anayasa Mahkemesi

Anayasa Mahkemesi'ni ancak 1961 anayasasıyla kuran Türkiye, kendi yaşındaki birçok ülkeye göre daha kısa bir yargısal denetim geçmişine sahiptir. Onun öncesinde, parlamento hakim yasama organıydı, ama yargısal denetim yetkisi yoktu; ki bu Adalet ve Kalkınma Partisi'nin hâlâ karşı olduğu bir ilkedir. Anayasa Mahkemesi, bugün başka siyasal sistemlerdeki aynı kurumların sahip olduğu ve yasaları, cumhurbaşkanlığı kararnamelerini ve TBMM tüzüğünü denetlemeyi de içeren tipik yetkilere haizdir. Bununla birlikte, sivil özgürlüklerin ve medya özgürlüğünün sık sık ihlal edildiği bir ortamda (bkz. Yönetimin Karşılaştırılması 11) faaliyette bulunmakta olup, bu tür ihlallere cevap vermede demokratik mahkemelerden daha az aktif davranmıştır. Mahkeme'nin 12 yıl için ve tek seferlik seçilen 15 üyesi bulunmaktadır. 65 yaşına geldiklerinde emekli olmak zorundadırlar. Üyelerden 14 tanesi, daha alt yargı organlarından, akademiden, iş dünyasından ve özel hukuktan cumhurbaşkanı tarafından atanmakta, kalanı ise daha alt seviye yargı organlarının ve baroların bildirdiği listeden TBMM tarafından seçilmektedir. Mahkeme, gizli oylamayla ve mutlak çoğunlukla, üyeleri arasından kendi başkanını ve iki başkan vekilini dört yıl için seçmekte ve bu görevler yenilenebilmektedir.

Ulus-altı yönetim

2. Bölümde belirtildiği gibi, federal sistemler, genellikle ya büyük nüfusa sahip ya da iç ayrışması olan ülkelerde görülmektedir. Buradaki mantık, dikey yetkilerin bu şekilde bölünmesinin, yönetimin etkinliğini ve erişilebilirliğini artırdığı düşüncesidir. Nüfus açısından Türkiye, dünyada 19. sıradadır ve daha önce belirtildiği gibi büyük bir Kürt azınlığı bulunmaktadır. Bu nedenle, ilk bakışta, federalizm için kuvvetli bir aday olduğu düşünülebilir, fakat Türkiye, dünyada nüfus yönünden en büyük yirmi ülkesi içindeki dokuz ülke ile beraber (diğerleri: Çin, Endonezya, Bangladeş, Japonya, Filipinler, Mısır, Mısır, Vietnam, İran ve Tayland) üniter bir yönetimi tercih etmiştir. Bunun nedeni, Osmanlı İmparatorluğu içindeki siyasal ayrışmalarda (Yunanlılar ve Ermeniler ve diğerleri, imparatorluk içinde kendi devletlerini kurmak istemişlerdi), Atatürk'ün ayrılıkçı güçleri ortadan kaldırma arzusunda ve Türkiye'nin doğu vilayetlerinde Kürtlerin çoğunlukta olduğu bir federal sistemin Kürt ayrılıkçılığını teşvik edebileceği kaygısında yatmaktadır. Herhangi bir kuşkuyla yer bırakmamak için, anayasa, Türkiye'nin birliği ve bölünmezliği ile devletin milli bütünlüğü konusunda açıktır ve Madde 6'da 'Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılmaz' şeklinde ifadesini bulmuştur.

Türkiye, 81 vilayete ayrılmış üniter bir devlettir. Valiler cumhurbaşkanı-

nın onayıyla atanmaktadır, ki bu da merkezi siyasal kontrolün bir kanalına işaret etmektedir. Valiler, beş yıl için seçimle gelen il genel meclislerine başkanlık etmektedir. Valilikler, yerel hizmetlerden ve ulusal politikaların yerel düzeyde uygulanmasından sorumludur. En yerel seviyede de, Türkiye, yaklaşık 1.400 belediyeye ayrılmıştır. Bu kısa tanımlama, Türkiye'deki yerel siyasetin önemini tümüyle kavramaya yetmeyecektir. Yerel siyaset; toplumsal sınıf, kültür ve yarışan yerel talepler arasındaki farklılıklar ve resmi ve gayri resmi beklentilerin karşılıklı etkileşimiyle belirlenmektedir. Türkiye'deki yerel siyasete ilişkin çalışmasında Joppien (2018), sonucu, 'kurumsal siyasetin kişiselleşmesi' olarak tarif etmektedir.

Ordu

Ordu, eskiden Türk siyasetinde kilit bir rol oynamıştır. Ordu, sivil hükümetlerin alaşağı edilmesiyle ve iki seferinde de iki yeni anayasanın yazılmasıyla sonuçlanmış çeşitli darbeler gerçekleştirmiştir. Rolü artık azalmış olsa da, ordunun nasıl müdahale ettiğini ve bu müdahalelerin etkilerini hatırlamak önemlidir:

- Ordu, 1960'ta çok otoriter olarak değerlendirilen bir hükümeti devirdi. Yeni bir anayasa hazırlanıp kabul edildi ve 1961'deki seçimlerin ardından iktidar tekrardan sivilere devredildi. 1962 ve 1963'te iki başarısız darbe girişimi gerçekleşti.

- 1971'de, 'muhtıra darbesi' olarak da bilinen ikinci bir darbe, ordunun, ekonomik durgunluk sonucunda kötüleşen siyasal ve sosyal kargaşayı durduramadığını düşündüğü bir hükümete karşı yapıldı. İktidar, sivilere 1972'de tekrar devredildi.

- 1980'de, daha fazla siyasal istikrarsızlık kaygılarıyla gerçekleştirilen üçüncü darbe, daha istikrarlı bir iki partili sistem kurmayı amaçlayan yeni bir anayasanın hazırlanarak kabulünü getirdi.

- 1997'de, kimi zaman 'post-modern darbe' şeklinde tanımlanan darbeye, ordu, Kemalizmin ilkelerine tehdit oluşturduğu gerekçesiyle Türkiye'nin İslamcılar liderliğindeki ilk hükümetinin devrilmesini organize etti.

1960 darbesini müteakip, ordudaki subaylarının sivil siyaseti bu kanalla etkileyebileceği bir Milli Güvenlik Konseyi (MGK) kuruldu ve yetkileri yeni yasa ve anayasa değişiklikleriyle düzenli biçimde artırıldı. MGK, güvenlik kaygılarının ötesine bile geçti, hükümetteki bakanlıkları kontrol etti, hükümetin kararlarını reddetti, hatta bakanları ve başbakanları bile istifaya zorladı. Sakallıoğlu'na göre (1997), bu durum, sivil Bakanlar Kurulu ile MGK'nın birlikte varolduğu, askeri yargı sistemimin de sivil sistemden bağımsız çalıştığı bir 'iki başlı siyasal sistem' yarattı. Ancak potansiyel Avrupa

YÖNETİMİN KARŞILAŞTIRILMASI 11

Basın özgürlüğü

Yönetim ve siyasetin etkinliği ve açıklığının çarpıcı ölçülerinden biri, basın (aslında genel olarak medya) özgürlüğünün ne derece saygı gördüğü ve korunduğudur. İfade özgürlüğü, demokrasinin sağlığı açısından kritik önemdedir. O özgürlüğün ya da tâbi tutulduğu sınırlamaların büyük kısmı, geleneksel medya ve sosyal medyanın, yönetimin durumunu ve günün siyasal sorunlarını tartışmasına ne derece izin verildiğinde kendini göstermektedir. Sağlıklı bir demokraside, kamu veya özel sektörün sahibi olduğu ve işlettiği ve hukukun üstünlüğüyle korunan çok sayıda medya kanalı bulunur ve geniş bir yelpazeden görüşleri sunmakta özgürdür. Her açıdan, otoriter bir sistem, bu özelliklerden az bir kısmına sahiptir ya da hiç sahip değildir.

Türkiye’de geniş bir yelpazeden medya kanalları bulunmaktadır, fakat her zaman özgür veya siyasi kontrolün müdahalesinden uzak olmamışlardır. Son yıllarda durum daha da kötüleşmiştir. 2017 Demokrasi Endeksi’nde (Economist Intelligence Unit, 2018) eleştiriler, Erdoğan yönetiminin bağımsız ve kritik önemdeki medyayı kısıtlama çabalarına yöneltmiştir. 2016 darbe girişiminin ardından birçok medya kanalı kapatılmış, binlerce gazeteci ve medya çalışanı işini kaybetmiş, daha fazlasının ülkeden ayrılmasına izin verilmemiş, internete kontroller getirilmiş ve yönetim, hakaret suçlarıyla ilgili yasaları ifade özgürlüğünü kısıtlamak için kullanmıştır. 2017’nin sonu itibarıyla Türkiye’de yaklaşık 130 gazetecinin (tahmini küresel toplam olan 262’nin yarısı) hapiste olduğu düşünülmektedir. Demokrasi Endeksi’nin ifadesiyle Türkiye gazeteciler için ‘büyük bir hapisaneyeye’ dönüşmüştü. Büyük ölçüde veya yalnızca cumhurbaşkanına muhalif sayıldıkları için hapsedilmişlerdi. 2017 endeksinde Türkiye’ye 10 üzerinden 0 medya özgürlüğü notu verildi. Bu, onu, Çin, Küba, Kuzey Kore ve Suudi Arabistan ile aynı devletler grubuna koyuyordu.

Türkiye, basını önüne yeni engeller koymuş tek ülke değildir. 2017 Basın Özgürlüğü raporunda, Freedom House (2017), küresel basın özgürlüğünün on yıldan fazla bir süredir en kötü noktasına ulaşmış olduğunu belirtmiş, ‘büyük demokrasilerde gazetecilere ve medya kanallarına yönelik görülmemiş tehditleri ile otoriter devletlerin medyayı kontrol amaçlı yeni girişimlerine (sınırlarının ötesinde bile)’ tanık olunduğunu not etmiştir. ‘Siyasi haberlerin güçlü bir şekilde verildiği, gazetecilerin güvenliğinin teminat altında olduğu, devletin medya işlerine müdahalesinin asgari düzeyde olduğu ve basının meşakkatli yasal ve ekonomik baskılara maruz bırakılmadığı bir ortam’ olarak tanımlandığında, rapor, dünya nüfusunun yalnızca %17’sinin basın özgürlüğünden yararlandığını hesap ediyordu. Türkiye, rapora göre, en büyük düşüşlerden birini göstermişti. Ancak Freedom House, aynı zamanda, küresel basın özgürlüğünü izlemeye başladığı zamandan beri Birleşik Devletler’in de bu özgürlüğe ilişkin kamusal tartışmalarda ilk defa bu kadar ön plana çıkmış olduğunu da üzüntüyle kaydediyordu.

Bu kitapta ele alınan ülkelere ilişkin 2017 Freedom House basın özgürlüğü sıralamaları şöyleydi:

Özgür	Kısmen Özgür	Özgür Değil
Britanya	Hindistan	Çin
Fransa	Nijerya	İran
Almanya		Meksika
Japonya		Rusya
Birleşik Devletler		Türkiye

Birliği üyeliğinin gerekleri ışığında reformlar yapmaya başladığı 2001 sonrasında ki, Türkiye, MGK’nın yapısını daha fazla sivil üyeyi kapsayacak şekilde değiştirdi. Bugün bu yapı, yönetimin askeri kanadı gibi olmaktan

çok, güvenlik konularıyla ilgilenen geleneksel bir komitedir. Üyeleri arasında, Türkiye Cumhurbaşkanı, kilit bakanlar ile ordunun farklı kuvvetlerinin komutanları bulunmaktadır.

Ordunun siyasi rolünün beklenmedik bir hatırlatıcısı, 15 Temmuz 2016'da başarısız bir darbe girişimiyle kendini gösterdi. Erdoğan yönetimi karşıtı bir grup orta rütbeli subay, iktidarı ele geçirmeye çalıştı, ancak devletin yayın kuruluşu TRT'nin merkezini kısa bir süre işgal edebilmenin dışında başarılı olamadılar. Darbenin başarısız olmasındaki kilit unsurlardan biri, halkın, siyasetin ve medyanın desteği olmamasıydı (Esen and Gümüşçü, 2017). Darbe girişimi sırasında, askeri birlikler arasında çatışmalar gerçekleşti, Meclis ve Cumhurbaşkanlığı binaları bombalandı, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı öldürmeye teşebbüs edildi, birkaç yüz can kaybı ve 2.000'den fazla yaralanma yaşandı. Erdoğan yönetimi, darbenin, Birleşik Devletler'de kendi isteğiyle sürgünde yaşayan bir iş ve din adamı olan Fethullah Gülen tarafından düzenlendiğini iddia etti. Gülen ise bunu reddederek, darbe girişiminin, iktidarını güçlendirmek için Erdoğan tarafından gerçekleştirildiği şeklinde karşı bir iddia orta attı. Erdoğan yönetiminin darbe girişimine tepkisi, geniş tedbirlere başvurmak ve kararnamelerle yönetmeye ve hukuk devletini zayıflatan kararlar almaya imkân tanıyan olağanüstü hâl ilan etmek oldu. Freedom House'a göre (2018a), o yılın sonuna kadar aşağıdaki gelişmeler gerçekleşmişti:

- Binlerce insan (tam sayı konusunda tahminler değişmektedir), ya açığa alınmış, ya görevden uzaklaştırılmış ya da tutuklanmıştı. Bunlar arasında; ordu subayları, öğretmenler, bürokratlar, üniversite hocaları, yargıçlar, polis memurları ve askerler bulunmaktaydı. Hepsi, Gülen hareketi olarak bilinen terörist gruba mensup olmakla suçlanıyorlardı.

- 60.000'den fazla insan tutuklanmıştı.

- Birçok seçilmiş yerel siyasetçi, 'terörizm' suçlamasıyla görevden uzaklaştırılmış, yerlerine kayyım atanmıştı (genellikle Kürt siyasetçileri ve Gülen hareketini hedef alıyordu).

- 1.500'den fazla sivil toplum kuruluşu kapatılmıştı.

- İnsanların yargılanmadan uzun süre gözaltında tutulması uygulaması yaygınlaşmıştı.

- Siyasi gözaltılarda işkence yapıldığına, hatta 'kaybolmaların' gerçekleştiğine ilişkin kanıtlar bulunmaktaydı; insan hakları eylemcileri 'terörizm' suçlamasıyla tutuklanmaktaydı.

Türk siyasetinde ordunun varlığının kalıcı olduğu görünebilirse de, Waldman ve Çalışkan (2017), ordu artık 'kışlasına çekilmiştir' ve 'bir siyasi güç olarak ordunun bitişi, 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından bu yana belki de en önemli gelişmedir' görüşünü savunmaktadır.

SİYASAL SÜREÇLER

Türk siyasal sisteminin anlaşılması, son yıllarda iki kilit faktör tarafından karmaşık hale getirilmiştir. Birincisi, parti sistemi durağan olmaktan çok uzak olmuş, sandık başına gittiklerinde seçmenlere bir dizi yeni seçenek sunmuştur. İkincisi, seçimlerin adil olup olmadığına ve seçim sonuçlarında manipülasyon olup olmadığına ilişkin sorular sıkça gündeme gelmektedir. Demokrasi Endeksi, 2017 sıralamasında, 'seçim süreci ve çoğulculuk' konusunda Türkiye'ye 10 üzerinden 5.33 puan verdi. Rusya, Çin ve İran dışında bu kitapta yer alan ülkeler arasındaki en kötü puandı bu. Türkiye'de seçimler, 1950'den beri, başkanı, altı üyesi ve dört yedek üyesi Meclis tarafından seçilen Yüksek Seçim Kurulu tarafından denetlenmektedir. Bu da, seçim sürecine siyasi kontrol için bir unsur vermektedir. Bunun etkilerinden biri, 2017 referandumunun yapılış biçiminde hissedilmiştir (bu kısmın ilerisine bkz.).

Seçim sistemi

Almanya, Birleşik Devletler ve Hindistan gibi federal sistemlerde varolan süreçlere karşıt olarak; Britanya, Japonya ve Fransa'nın nasıl üniter sistemler olduklarını, bunun sonucunda görece az sayıda seçimle gelinen görev olduğunu, bu yüzden de seçim süreçlerinin görece basit ve hızlı olduğunu görmüş bulunuyoruz. Bir başka üniter sistem olarak Türkiye de görece basit bir seçim sistemine sahiptir. 2014'e kadar, tek ulusal seçim, normalde her dört yılda bir ve nispi temsil kullanılarak yapılan parlamento üyeleri seçimi idi. Seçim takvimi, oğünden bugüne, cumhurbaşkanlığı için doğrudan seçimle genişlemiştir. Normal olarak, bu seçim, parlamento seçimleriyle aynı gün yapılır ve çoğunluk sistemi kullanılır.

Yürütme seçimleri

Türk seçmenleri, cumhurbaşkanlarını doğrudan seçmeye alışık değildir. 2014'e kadar, cumhurbaşkanları, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oyla ve çoğunluk sistemiyle seçilmekteydi. Adaylar ya Meclis içinden çıkıyor ya da Meclis üyelerinin beşte biri tarafından Meclis dışından aday gösterilebiliyordu. Kazanabilmesi için bir adayın Meclis üyelerinin üçte ikisinin desteğini alması gerekiyordu. İlk iki turda hiçbir aday üçte iki eşliğini geçemezse, yalnızca mutlak çoğunluk gerektiren üçüncü tura geçilebiliyordu. Bunda da sonuç çıkmazsa, üçüncü turda en fazla oy alan iki adayla dördüncü tura gidilirdi. Meclis'teki parti dağılımı, seçimin mutlak olarak üçüncü tura gitmesini sağlıyordu. Hiçbir büyük partinin kendi adayının zaferi için yeterli çoğunluğa sahip olmadığı 2000 seçimlerinde bile öyle oldu ve bir uzlaşma adayı olarak, Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer ismi üzerinde mutabık kalındı.

2007’de, Anayasa Mahkemesi’nin üçte iki yeter sayısı gerçekleşmediği gerekçesiyle seçimin ilk turunu iptal etmesiyle yeni bir çetrefilli durum doğdu. En güçlü aday Abdullah Gül’ün İslamcı AKP’nin adayı olması ve gelecekte olarak Türkiye’nin laik sistemini temsil ettiği düşünülen bir makama aday olması dolayısıyla, muhalefet partileri seçime katılmayı reddettiler. Bu makama gelebilmesi, ancak genel seçimlerin ardından ikinci bir girişimle ve üç turun ardından mümkün olabildi.

2014 ve 2018 seçimleri, doğrudan halkın verdiği yetkiye dayalı ilk seçimlerdi ve çoğunluk sistemi kullanılmaya devam etti. Bir önceki parlamento seçimlerinde en az %5 oy alan herhangi bir parti ya da birlikte %5 oranını tutturarak herhangi bir küçük partiler ittifakı aday gösterebilmektedir. 100.000 imza toplayabilirlerse, bağımsızlar da yarışa girebilmektedir. Eğer herhangi bir aday ilk turda %50+1 oy oranını elde ederse, seçimin galibi ilan edilir. Bu gerçekleşmezse, en fazla oy alan iki aday ikinci tura gider (Fransa ve Rusya’da kullanılan sistem gibi). Şu ana kadar, ilk turda kazanabilmek için gerekli oyu sadece Recep Tayyip Erdoğan alabilmiştir (bkz. Tablo 11.2). 2018 seçimleri, muhalefetteki Milliyetçi Hareket Partisi’nin ısrarıyla 17 ay öne alınan bir erken seçimdi. Bir sonraki seçim, 2023’te yapılacaktır.

Tablo 11.2 Türkiye’de yakın dönem cumhurbaşkanlığı seçim sonuçları

Yıl	Aday	Partisi	Oy sayısı (milyon)	% oranı
2014	Recep Tayyip Erdoğan	Adalet ve Kalkınma Partisi	21.0	51.8
	Ekmeleddin Mehmet İhsanoğlu	Bağımsız	15.6	38.4
	Selahattin Demirtaş	Halkların Demokrasi Partisi	4.0	9.8
2018	Recep Tayyip Erdoğan	Adalet ve Kalkınma Partisi	26.3	52.6
	Muharrem İnce	Cumhuriyet Halk Partisi	15.3	30.6
	Selahattin Demirtaş	Halkların Demokrasi Partisi	4.2	8.4
	Diğer üç aday	İyi Parti	4.2	8.4

Yasama seçimleri

Türkiye, TBMM seçimleri için parti listeli nispi temsil kullanmaktadır. Seçimler beş yılda bir yapılır. 600 milletvekili, çok temsilcisi olan 87 seçim

bölgesinden seçilmektedir. Bunlar, her biri üç seçim bölgesine bölünen İstanbul ve Ankara ile iki seçim bölesine bölünen İzmir ve Bursa hariç, yerel seçim bölgeleriyle aynıdır. Sabit görev süresine rağmen, eğer koşullar erken seçimi gerektirirse seçimlerin erkene alınma potansiyeli vardır. Örneğin, 2015'te iki seçim birlikte gerçekleştirilmiştir. Haziran'da yapılan ilk seçim, 2002'deki AKP zaferiyle başlamış olan tek parti yönetimini sona erdirdi. AKP, oyların %41'lik bir çoğunluğunu almıştı, geri kalan oylar ise diğer üç parti arasında paylaşıldı. Daha sonra, bir koalisyon kurmak için müzakereler gerçekleştirildi, ancak anlaşmaya varılamaması üzerine Kasım'da ikinci genel seçime gidildi. Bunun sonucunda AKP çoğunluğu elde etti.

Kaynak: iStock.com/imranahmedsg

Türkiye'nin yasama seçimi sisteminin en göze çarpan özelliklerinden biri, dünyanın en yüksek oranı olan %10'luk barajdır. Nispi temsili kullanan ülkelerin çoğu barajlarını %4-5 gibi koymaktadır. Barajın etkisi, bir yandan en fazla sayıda partinin sandalye kazanmasını sağlamak iken, diğer yandan da daha küçük partileri dışarda bırakarak yasama organının aşırı parçalı bir yapıda olmasını önlemektir. Yunanistan, İtalya ve İspanya, %3'lük düşük bir oranı tercih etmişken, İsrail'de yıllarca nerdeyse anlamsız %1'lik bir baraj vardı. Bu düşük çıta, İsrail yasama organı Knesset'te çok sayıda küçük partinin sandalye kazanabildiğinin nedenlerinden biridir. Bu nedenle, çoğunlukla, küçük ve genellikle de siyaseten daha uç partilerin hükümeti rehin alabildikleri ve

politika üzerinde güçlü bir etki yapabildikleri istikrarsız koalisyon hükümetleri kurulmaktaydı. Baraj, daha sonra kademeli olarak yükseltildi ve şimdi ki %3.25'lik seviyesine ulaştı. Bununla beraber, İsrail genel seçimlerinde hâlâ 10-12 parti sandalye kazanmakta, yarım düzine sandalyeye sahip çok sayıda partinin varlığı, işleri aksatabilmektedir. Yüksek barajıyla Türkiye, tersi etkiyi yaşamaktadır. Az sayıda parti (son zamanlarda tipik biçimde dörtten fazla değil) barajı aşabilmekte, bu, Türkiye'nin bir zamanlar eksikliğini duyduğu istikrarı sağlarken (1969 seçimlerinde dokuz parti sandalye kazanırken, 2002'de sadece iki parti kazanmıştı), diğer yandan da birçok küçük partinin ve destekçilerinin temsil edilememesi anlamına gelmektedir. Kürt partileri, özellikle sandalye kazanmakta zorlanmışlar, adaylarını bağımsız olarak veya diğer partilerin listesinden seçime sokmak zorunda kalmışlardır.

Bir kampanya poster, Recep Tayyip Erdoğan ve partisi AKP'nin başarılarının reklamını yapıyor. Erdoğan, önce İstanbul'un belediye başkanı, sonra başbakan olarak karnesine dayanarak, sonunda 2014 yılında cumhurbaşkanı oldu ve makamının şartlarını hızla yeniden belirledi.

Yerel seçimler

Son yıllarda ulusal yönetimin yapısında değişimler yaşandığı gibi, yerel düzeyde de değişimler yaşanmıştır. Yerel seçimler, uzun yıllardır, beş yıllık dönemlerle gerçekleştirilmektedir. Bu takvim böyle devam etmekle beraber, 2013'te yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılmasıyla, seçimle geline görev sayısı önemli ölçüde düşürülmüştür. Türkler, halen, il genel meclislerini, büyükşehir ve ilçe belediye başkanlarını ve yerel belediye meclis üyelerini seçmektedir. Bu seçimler ulusal seçimlerle aynı anda yapılmadığı için, genellikle, başka ülkelerde olduğu gibi, kısmen de olsa ulusal yönetimin performansının bir ölçümü olarak görülür. Bu durum, 2013 Gezi Parkı protestolarının ardından seçmenler için ilk sandık fırsatı olan 2014 seçimleri için kesinlikle geçerliydi. Seçimler etrafında; seçmenlere menfaat sağlanması, sandıkların tahribi ve oylar sayılırken elektrik kesilmesi gibi hile ve manipülasyonu suçlamaları yapıyordu. Protestolar, çeşitli bölgelerdeki seçimlerin geçersiz sayılmasına birkaç hafta sonra yeni seçimler yapılmasına yolaçtı.

Referandumlar

Türkiye, referandumları, bu kitaptaki örnek ülkelerin hepsinden daha fazla kullanmıştır. Bunun sonucunda, bu tür oylamalar, Türkiye'de siyasetin dinamiklerini anlamak açısından önemli hale gelmiştir (bkz. Siyasetin Karşılaştırılması 11). Modern dönemde, her biri anayasa değişikliğiyle ilgili yedi referandum yapılmıştır (bkz. Tablo 11.3). 1961 ve 1982'deki ilk ikisi,

yeni anayasaların kabulünde seçmenleri müdahil kılmak amaçlıydı, onlara tercihlerini yapmadan önce düşünecekleri çok şey bırakmışlardı. Sonuçlar, ordunun rolü nedeniyle bir ölçüde şaibeliydi. Her iki referandum da askeri darbelerden sonra gerçekleşmiş, ordu yeni anayasaların hazırlanmasında ve referandumların düzenlenmesinde kilit rol oynamıştı. Ancak her ikisinde de seçmen katılımı yüksekti ve anayasaları ezici çoğunluklar onaylamıştı.

Nisan 2017'deki en son referandum, yeni bir anayasa teklif etmediyse de, karmaşık sorular yöneltti. Seçmenler, parlamenter sistemi başkanlık sistemiyle değiştiren 18 anayasa maddesi değişikliğini dikkate almak durumundaydı. Oylamaya, seçmenlere baskı yapıldığı suçlamaları eşlik ederken Yüksek Seçim Kurulu mühürlü olmayan oy pusulalarının da kabul edildiğini açıkladığında protestolara yolaçtı. Seçmen katılımı yüksekti, fakat değişikliklerin kabulü yönündeki oran farkı sadece %2.4 idi. Bu da, oylamalardaki usulsüzlük iddialarıyla birlikte, sonuçlara gölge düşürdü. Freedom House, oylamayı 'ağır kusurlu' olarak tanımlıyordu.

Siyasal partiler

Türkiye'nin demokratik özellikleri zayıflıyor ve seçim süreci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde sandalye kazanabilecek parti sayısını sınırılıyorsa da, Türk seçmenleri, hâlâ değişik yelpazeden ve değişken nitelikte siyasal partiler seçeneğiyle karşı karşıyadır. Kimi açılardan, belki de seçenek çok fazladır, zira istikrarlı ve demokratik bir sistemin formülü, bir yanda İran ve Çin'deki gibi partisiz veya tek partili sistemler ile diğer yanda çok sayıda partinin kafa karışıklığına yola açtığı sistemler arasında ortada bir yerde yatmaktadır. Yine de, Türkiye'yi Hindistan'la ve çok sayıdaki ulusal ve bölgesel partileriyle karşılaştırmak ilginçtir.

Tablo 11.3 Türkiye'de referandumlar

Tarih	Konu	Sonuç	Katılım	Sonuç
1961	Yeni anayasa	%62 lehte	%81	Yeni anayasa kabul edildi
1982	Yeni anayasa	%91 lehte	%91	Yeni anayasa kabul edildi
1987	Sınırlı anayasa değişikliği	%50 lehte	%93	
1988	Yerel seçimleri erkene almak	%65 ret	%89	Teklif başarısız oldu
2007	Seçim reformu	%69 lehte	%67	Seçimlerde, cumhurbaşkanının dönem sayısında ve milletvekilliği görev süresinde değişiklikler

2010	Anayasayı AB standartlarıyla uyumlaştırmak	%58 lehte	%74	Yargı sisteminde ve ekonomik, sosyal ve bireysel haklarda değişiklikler
2017	Anayasa değişikliği	%51 lehte	%85	Parlamente sistemin yerini başkanlık sisteminin alması

Not: Yüzde oranları yuvarlanmıştır.

Referandumların hem olumlu hem de olumsuz yanları vardır. Terazinin olumlu tarafında; yasama organlarını devre dışı bırakmaları ve belirli bir politika meselesi üzerinde seçmenlere doğrudan söz hakkı vermeleri anlamında demokratiktirler. Aynı zamanda, seçmen ilgisini ve katılımını teşvik temekte, seçmenleri kamusal sorunlara daha yakından ilgi göstermeye yönlendirmektedirler (sonucun garantisi yoksa da). Referandumlar, yönetimlerin, seçmenlerin arzularını daha iyi anlamalarına yardımcı olabilirler ve yönetimlerin bir konu üzerinde anlaşamadıkları durumlarda, karar vericiler olarak seçmenleri müdahil edebilirler.

Referandum

Örneğin anayasa değişikliği gibi sınırlı bir kamu politikası konusu üzerinde seçmen kitlesinin oy vermesi.

SİYASETİN KARŞILAŞTIRILMASI 11

Referandumlar

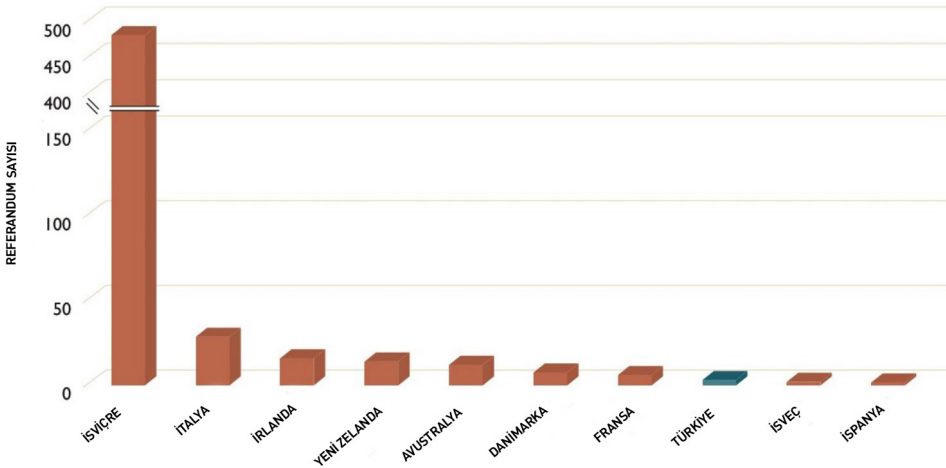
Referandumlar, uygulamada doğrudan demokrasinin az sayıdaki örneklerinden biridir. Seçmenlere, ulusal ya da yerel düzeyde, genelde, odaklanmış bir politika değişikliği hakkındaki görüşlerini ifade etme fırsatı sunmaktadır. Birleşik Devletler, uzun zamandır referandumları eyalet düzeyinde ve yerel düzeyde kullanmaktadır. Ulusal düzeyde ise, hiçbir ülke, yerel yönetimin önemli olduğu İsviçre kadar kullanmamaktadır. Bu ülke, 1940 ile 2017 arasında neredeyse 500 referandum yapmıştır (bkz. Şekil 11.1). Bunlar, aralarında nükleer enerji, askerlik hizmeti, hemcinslerin birlikteliği, göçmenlik ve hatta mahalli petrol istasyonlarının çalışma saatleri gibi geniş bir konular yelpazesinde gerçekleştirilmiştir.

Avustralya, İrlanda ve Türkiye gibi başka yerlerde, referandumların çoğu anayasa değişikliği meselelerinde düzenlenmektedir. Avustralya'daki göze çarpan örneklerden biri, 1999'da yapılan ve Britanya tacı ile kalan son bağlarını koparıp bir cumhuriyete dönüşüp dönüşmeyeceğiyle ilgili referandumdu. Yaklaşık %55 Hayır dedi, ama mesele kapanmış değildir. Bu arada, Britanya'da, İskoçya'daki 2014 referandumu, Birleşik Krallığın geri kalanından bağımsızlık ihtimalini geri çevirdi. 2016'daki bir referandum ise, Britanya'nın Avrupa Birliği'nden ayrılması lehinde sonuçlandı, arkasında kaos ve ayrışma bıraktı.

Referandumlar, beraberinde birçok sorun da getirirler. Seçmenlerin, ilgili konulardaki risklere özen gösterdiği ve bu anlamda bilgili olduğu varsayılmaktadır. Düzenlenmeleri pahalı olabilir, seçmenleri kutuplaştırabilir (Brexit konusunda Britanya'daki oldukça ayrıştırıcı referandum gibi), soru-

lan sorunun ifade edilişindeki kafa karışıklığı ve muğlaklık sürece zarar verebilir ve referanduma sunulan sorunlar bazen basit bir Evet/Hayır seçeneğine indirgenemeyecek kadar çok karmaşık olabilir. Genel olarak; Qvortrup'a göre (2012), referandumlar artan bir sıklıkta kullanılmalarına rağmen, politika çıktılarını iyileştirdiklerine dair az bir kanıt bulunmaktadır (her ne kadar daha fazla araştırma yapılması gerekiyorsa da). Bu anlamda, karşılaştırmalar özellikle faydalı olabilir; zamanlamasının etkilerini, sorulan soruların önemini (bazıları daha çok ilgi çekerken bazıları çekmeyecektir), katılım oranlarını, katılan ve katılmayan seçmenlerin özelliklerini ve farklı durumlarda referandumların yönetimin kalitesine etkilerini araştırmak suretiyle bizlere ufuk açıcı bilgiler verebilir.

Şekil 11.1 Referandumların kullanılmasının karşılaştırılması

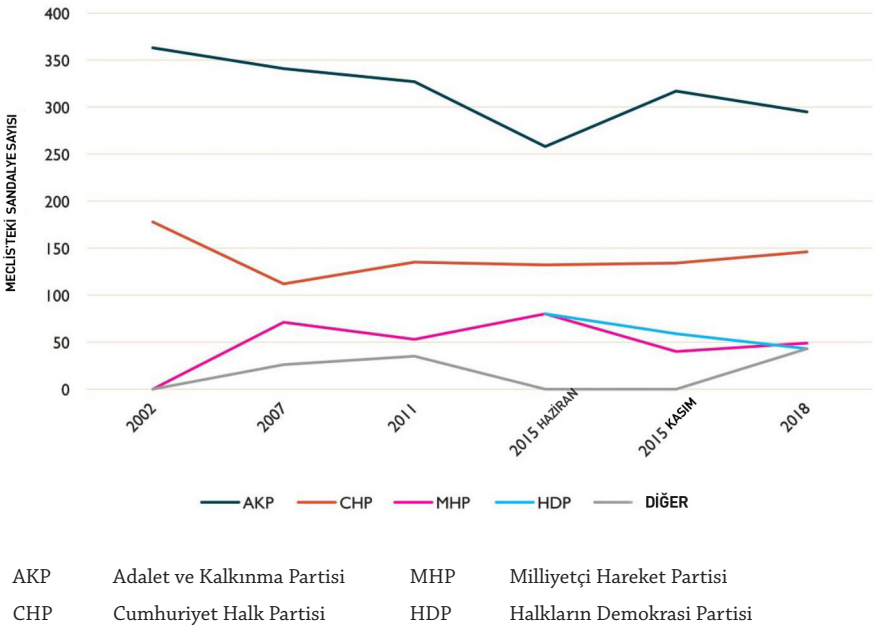
Kaynaklar: 1940–2007 dönemindeki verileri içeren tablo, Morel (2007)'den alınmıştır. Kamuya açık bilgiler kullanılarak 2017 için güncellenmiştir.

Türk partilerinin gelişimi, üç genel aşamaya ayrılabilir. Cumhuriyet'in erken dönemlerindeki ilk aşamada, yönetim tek parti sistemine dayanmaktaydı. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), istiklal savaşında birleşik bir cephe oluşturmak amacıyla 1919'da kuruldu, 1923'te resmi bir siyasi örgütlenme olarak ilan edildi ve izleyen yedi genel seçimi Kemalist ve sosyal demokratik bir zeminde kazandı. Çok partili bir sistem tesis etmek amacıyla 1924'te Atatürk'ün isteğiyle iki muhalefet partisi kuruldu, ama çok fazla İslamcı göründükleri için yasaklandı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa demokratik seçimler hayata geçiril-

di ve 1950 seçimlerinde CHP iktidarı kaybetti. Çok sayıda parti faaliyete geçerken, Türkiye de, parti sistemi açısından ikinci aşamasına geçiyor, genel olarak merkez sağ bir renge bürünüyordu. CHP ilk başlarda ılımlı muhafazakâr Demokrat Parti ile yarışıyordu. 1960 darbesinin ardından Demokrat Parti'nin kapatılmasıyla, mirası onun bıraktığı yerden Adalet Partisi (AP) devraldı. CHP ve AP, 1970'lerin sonuna kadar ana partiler olarak kaldılar, giderek kalabalıklaşan bir küçük partiler grubuyla yarıştılar. 1969 genel seçimlerinde, bu küçük partilerden dokuz tanesi Meclis'te sandalye kazandı.

Şekil 11.2 Türkiye'de yasama seçimleri eğilimleri

1980 darbesinden sonra ordunun umudu; bir merkez sol, bir de merkez sağ olmak üzere iki partili bir sistemin doğmasıydı. CHP kapatıldı, AP de 1981'de feshedildi, ama onların ideolojik mirasını devralmak üzere yeni partiler kuruldu. Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi'nin ikisi de merkez sağda konumlandı. İslamcı bir parti olan Refah Partisi'nin başarısının partiler manzarasını daha karmaşık hale getireceği zamana dek, bu iki merkez sağ parti, başbakanlık makamını dönüşümlü olarak ellerinde tuttular. İslamcı partiler en azından 1970'lerden beri aktif olmalarına rağmen, önemsiz bir konumda kalmışlardı. Ta ki, 1983'te kurulan Refah Partisi'nin Türk seçmenler arasındaki ayrışmayı kullanarak 1995'te az bir farkla Meclis'te çoğunluğu elde etmesine ve lideri Necmettin Erbakan'ı Türkiye'nin ilk İ-

lamcı hükümetinin başbakanı yapmaya yetecek gücü yakalamasına kadar. Erbakan, yalnızca iki yıl sonra, 'post modern darbeyle' ordu tarafından devrildi, din ile devletin ayrılığını düzenleyen anayasa hükümlerini ihlal ettiği gerekçesiyle Refah Partisi 1998'de kapatıldı. Onun yerini Fazilet Partisi aldı, ama aynı gerekçeyle o da 2001'de kapatıldı.

Türk parti siyasetindeki üçüncü ve mevcut aşamada, eski merkez-sağ ayrışmasının yerini laik-dindar ayrışması almıştır. Bu aşamanın başlangıcı, 2002 seçimlerine gitmektedir. Yıllar süren iç sorunların ardından CHP tekrar rekabetçi hale gelmişti. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) adıyla önemli bir yeni parti sahneye katılmıştır. Bu parti, 2001'de çeşitli küçük muhafazakâr partiler tarafından kurulmuş ve başlangıçta Batı yanlısı, Amerikan yanlısı, Türkiye'nin AB üyeliğinden yana ve serbest piyasadan yana olduğunu iddia etmesine rağmen, kısa süre sonra daha sağa kaymış, popülizm ve İslamcılık ile özdeşleşen politikalara yönelmiştir. Abbas'a göre (2017), AKP'nin karnesi öylesine başarılıdır ki 'İslamcılık, Türkiye'nin hakim siyasal hegemonyası olarak Kemalizmin yerini almıştır'.

AKP'nin ilk lideri, eski bir Refah Partili ve Fazilet Partili olan Recep Tayyip Erdoğan'dı. AKP, 2007 ile 2018 arasındaki her seçimde Meclis'te en fazla milletvekilliğini ve lağvedilene kadar da Türkiye'nin son üç başbakanlığını kazandı. Abdullah Gül ve Recep Tayyip Erdoğan'la parti, 2007'den itibaren cumhurbaşkanlığı makamını da elinde tutmaktadır. Yalnızca ideolojik denge değişmekle kalmamış, 2002'den bu yana Türkiye bir tür tek partinin hakim olduğu bir sisteme dönüşmüştür. Bunun ne kadar süreceğini bekleyip görmek lazım.

Şu an itibarıyla, kayda değer dört parti bulunmaktadır:

- *Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)*: AKP, Türkiye'nin en güçlü partisi haline gelmiştir. Esen ve Gümüşçü (2017), partinin başarısının anahtarı olarak çeşitli niteliklerini sıralamaktadır: Yaklaşık 10 milyon insanı bulan bir üye sayısı (yaklaşık her sekiz Türkten biri partiye mensuptur), liderlerini üyelerinin günlük hayatına katan ve parti üyelerini haftalık toplantılarla faal tutan bir parti teşkilatı, İslami hassasiyet ile Türk milliyetçiliğini ikna edici biçimde birleştiren bir ideoloji ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın liderlik yetenekleri.

- *Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)*: Türkiye'deki en eski parti olan CHP, TBMM'deki en büyük muhalefet partisi haline gelmiştir. Daha önce belirtilen altı ilkesi partinin ambleminde altı okla temsil edilen Kemalizmin etkisinde sosyal demokrat fikirleri savunmaya devam etmektedir.

- *Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)*: 1969'da kurulan parti, son yıllarda TBMM'de sandalye kazanan partiler arasında en muhafazakâr olanıdır ve kuvvetli milliyetçiliği ve Avrupa karşıtı politikaları benimsemektedir. Parti, en iyi seçim sonucunu, 129 milletvekilliği kazandığı 1999'da elde ederken, o zamandan beri 50-70 milletvekilliği arasında elde etmiştir.

• *Halkların Demokrasi Partisi (HDP)*: 2012’de kurulan HDP; anti-kapitalist, azınlık haklarını savunan ve Türkiye’nin Kürt topluluklarıyla yakın birlikteliği olan ılımlı bir sosyalist partidir. İlk olarak 2014 yerel seçimlerine girmiş, 2014 ve 2018 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adayı uzak ara üçüncü gelmiş ve yasama seçimlerinde 60-80 milletvekilliği kazanmıştır.

Türkiye’deki mevcut parti düzeni bu olsa da, tarih göstermiştir ki, yenden hizalanmalar hiçbir zaman seçenek dışı değildir. Bununla birlikte, yeni partilerin kurulduğu eski dönemlerin tersine, Türkiye bugün; başkanlık sistemine dayalı bir yürütmeye, otoriter bir yönetime, AKP olarak güçlü bir İslamcı partiye ve marjinalleştirilmiş bir orduya sahiptir.

TÜRKİYE’DE YÖNETİM VE SİYASETİN GELECEĞİ

Türkiye’nin siyasi geleceği iç karartıcıdır. Ordunun geri planda (bazen de ön planda) istenmeyen bir rol oynadığı ülke, düşüş kalkışları olsa da uzun yıllardır ayakta durabilir bir demokratik sistem inşa eder görünüyordu. Demokrasi Endeksi’nde ‘melez rejim’ statüsünün üzerine hiçbir zaman çıkmadı, Dünya’da Özgürlük endeksinde ise ‘Özgür Değil’ kategorisinde takati kesildi. Fakat, pekçok Türk, uzun zamandır, ülkelerinin demokrasiler topluluğunun dört başı mamur bir üyesi haline gelme potansiyeli olduğunu düşünmüştür. Bu görüş, Avrupa Birliği’ne katılım için gerekli kriterleri başarma arzularında ifadesini bulmaktadır.

Ne yazık ki, önce Başbakan ve yakın dönemde de Cumhurbaşkanı olarak Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki bir dizi AKP hükümetleri, Türkiye’yi demokrasiden uzaklaştırarak otoriter yönetim ve siyaset dünyasına taşımıştır. Genellikle çok fazla siyasal partinin olmasından ve başbakanlık görevindeki düzenli değişimlerden kaynaklanan güvensizlik ve karmaşayı bertaraf etmek amacıyla, siyasal sistemin kuralları değiştirilmiştir. Türkiye şu an, 2017 referandumunda Türk seçmenlerin az bir farkla onay verdiği başkanlık sistemine sahiptir. Taraftarlarına göre Erdoğan, istenen büyümeyi ve siyasal istikrarı getirmiştir. Muhaliflerine göreyse, son onyılların demokratik kazanımlarını tersine çevirmenin ötesinde, otoriterlik ve muhalefete hoşgörüsüzlük getirmiştir.

Türklerin birçoğu, karşı karşıya oldukları durumdan memnun değildir. Her zaman için, Türkiye’yi tekrar demokrasi yoluna sokacak bir geri dönüş ihtimali vardır. Yeni otoriterliğe rağmen, muhalefet partileri hâlâ aktiftir, Türkiye enerjik bir medya yapısına sahiptir. Ülke hangi yöne giderse gitsin, siyasal değişim araştırmaları için Türkiye’nin zorlayıcı bir örnek olmayı sürdürmesini bekleyebiliriz.

TARTIŞMA SORULARI

1. Atatürk'ün laiklik, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, inkılapçılık, devletçilik ve halkçılık ilkeleri, Türkiye'de ne derece kök salmıştır?
2. Türkiye, Britanya, Hindistan ve Rusya gibi önemli ayrılıkçı hareketleri olan çok uluslu devletler, öz-yönetim ve bağımsızlık taleplerini nasıl ele almalıdır?
3. Batı geleneği, din ile devlet arasında açık bir ayrımı destekler. Batılı ilkeler, Türkiye'de ne ölçüde uygulanabilir ya da uygulanmalıdır?
4. Türkiye'yi bu kitaptaki üniter ve federal örneklerle karşılaştırınca, Türkiye'de federal bir sistem oluşturulması lehindeki ve aleyhindeki argümanlar nelerdir?
5. Türkiye, seçim barajını çok yüksek mi koymuştur?
6. Otoriter, İslamcı, popülist ve milliyetçi sıfatları, Erdoğan yönetimi için ne derece geçerlidir?

BÖLÜM KAVRAMLARI

- Doğu Sorunu
- Türkiye Büyük Millet Meclisi
- Adalet ve Kalkınma Partisi
- Kemalizm
- Kürdistan
- Mustafa Kemal Atatürk
- Osmanlı İmparatorluğu
- Cumhuriyet Halk Partisi
- Genç Türkler

KİLİT KAVRAMLAR

- Rekabetçi otoriterlik
- Kararname
- Yükselen ekonomi
- Hiper başkanlık
- Referandum
- Olağanüstü hâl

TÜRKİYE HAKKINDA ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı: www.tccb.gov.tr/en

Türkiye Büyük Millet Meclisi: <https://global.tbmm.gov.tr>

Anayasa Mahkemesi: <https://web.archive.org/web/20110712105707>

Adalet ve Kalkınma Partisi: www.akparti.org.tr/en

Cumhuriyet Halk Partisi: www.chp.org.tr (Yalnızca Türkçe)

Hürriyet Daily News: www.hurriyetdailynews.com

Daily Sabah: www.dailysabah.com

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu: www.trtworld.com

OKUMA ÖNERİLERİ

- Abbas, Tahir (2017) *Contemporary Turkey in Conflict: Ethnicity, Islam and Politics* (Edinburgh University Press). Türkiye'deki yakın dönem değişimlerin ve Erdoğan'ın politikalarının kökenleri ve uzun vadeli sonuçlarına ilişkin bir değerlendirme çalışması.
- Başer, Bahar, and Ahmet Erdi Öztürk (eds) (2017) *Authoritarian Politics in Turkey: Elections, Resistance and the AKP* (I B Taurus). Türkiye'nin zayıf bir demokrasiden otoriter bir sisteme dönüşümüne odaklanan derleme bir çalışma.
- Çağaptay, Soner (2017) *The New Sultan: Erdoğan and the Crisis of Modern Turkey* (I B Taurus). Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında eleştirel bir değerlendirme (siyasi geçmişini, yöntemlerini ve Türkiye üzerine uzun vadeli potansiyel etkilerini incelemektedir).
- Heper, Metin, and Sabri Sayarı (eds) (2012) *The Routledge Handbook of Modern Turkey* (Routledge). Türkiye'nin tarihi, kültürü, siyaseti, toplumu, coğrafyası ve ekonomisi hakkında bölümleri olan derleme bir çalışma.
- Yeşilada, Birol (2013) *EU-Turkey Relations in the 21st Century* (Routledge). Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki sıkıntılı ilişkilere dair çok sayıdaki çalışmadan biri.
- Zurcher, Erik J. (2017) *Turkey: A Modern History*, 4th edn (I B Taurus). Bir Türkiye tarihi (Osmanlı sonrası döneme özel bir vurgusu olan ve ülke tarihini Erdoğan dönemine kadar getiren bir çalışma).

